

DEGERFORS JÄRNVERK

Byggnadsinventering av det östra
verksområdet

Anna-Karin
Ericson

Hanna
Domfors

Länsstyrelsen
Örebro län
Kulturmiljövård
1999

Publ Nr 1999:14

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	SID
FÖRORD	1
INLEDNING	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Metod och material	2
Begränsningar	2
HISTORIK	7
Två bruk anläggs vid Letälven	7
Bruken under första delen av 1800-talet	7
Degerfors AB	7
Branden år 1883	9
Strömsnäs Jernverks Aktiefbolag	9
Uddeholm AB och Uddcomb Sweden AB	13
Utvecklingen från 1970-talet fram till idag	13
OLIKA BYGGNADSSKICK VID DEGERFORS	
JÄRNVERK	14
Slagghus	14
Tegelbyggnader	15
BYGGNADSBESKRIVNINGAR	16
Produktionsprocessen	16
Provsmedjan	16
Stamphuset	18
Mur och kulvert mellan stamphuset och kokillgjuteriet	22
Ackumulatorhuset	23
Kraftstationen	23
Kokillgjuteriet	29
Grovplåtverket	31
Ämnesvalsverket (tidigare martin- och götvalsverk)	35
Ämnesbehandlingen (tidigare medium- och finverk)	41

· Mediumplåtverket (tidigare stång- och tunnplåtverk)	43
Slaggstensmur	48
Valsverkskontoret	49
Tunnplåt och ställverkshall	52
ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER	54
ANALYS	55
KÄLL- OCH LITTERATURLISTA	59
· Otryckta källor	59
Tryckta källor	59
Muntliga källor	60
BILAGA	60

FÖRORD

Till länsstyrelsens uppgifter hör bl a att bevaka och tillvarata de intressen och värden, som knyter sig till kulturmiljöerna. Industrisamhällets historiska arv är en del av vår kulturmiljö.

Bruksbebyggelse med några år på nacken är intressant genom att den rent fysiskt vittnar om både platsens tradition och förändringar. Den är också speciell genom att funktionen så tydligt har gett byggnaderna deras form och att flytet i produktionsprocessen bestämt placeringen. Estetiska överväganden och samstämd komponering, som präglar så mycket annat byggande, kommer därför här i andra hand. Bruken har en bebyggelse av egen art, med en egen laddning och historia.

Degerfors järnverk är en sådan miljö, plats för en mer än trehundraårig arbets- och industrihistoria. I de överväganden som för närvarande sker i Degerfors om den framtida användningen av järnverksområdet har länsstyrelsen tagit del, bl a genom att aktivt engagera sig i bevarandet och restaureringen av en äldre verksbyggnad, Modellboden.

1998 påbörjade länsstyrelsen en utvärdering av den värdefullaste bebyggelsen i Örebro län, i avsikt att vaska fram det mest skyddsvärda, de blivande byggnadsminnena. Med likartat syfte har länsstyrelsen under 1999 inlett en översiktlig industrihistorisk inventering av länet. Under det första året fokuseras den på de tre västliga och industritunga kommunerna Hällefors, Karlskoga och Degerfors.

Utifrån sammanhang som dessa har det varit naturligt för länsstyrelsen att utföra denna fördjupade byggnadsinventering som underlag, när genomgripande ändringar förestår inom det östra området för Degerfors järnverk.

Inventeringsarbetet har på kort tid och med stor entusiasm och engagemang utförts av extra antikvarien Anna-Karin Ericson och kulturmiljöpraktikanten Hanna Domfors. Bedömningar, värderingar och rekommendationer i rapporten är helt deras egna.

Länsstyrelsen i Örebro län
Augusti 1999
Olle Lindqvist
länsantikvarie

INLEDNING

Bakgrund

Enligt en överenskommelse med Degerfors kommun har Länsstyrelsen i drygt en månad under sommaren 1999 utfört en inventering av delar av det östra bebyggelsesområdet i Degerfors järnverk.

Degerfors kommun genomförde 1997 en övergripande byggnadsinventering av Bruksparken som i huvudsak berör de äldsta byggnaderna på järnverksområdet. Planer på en djupare inventering av området har dock funnits sedan "Kulturmiljöer i Degerfors kommun, Fördjupning av översiktsplan ÖP 95" fastställdes. Dessa planer har nu delvis aktualiserats på en föreslagen förändring inom järnverksområdet. Förslaget, som bl a omfattar en ny väg, innebär att delar av den äldre bebyggelsen i det östra verksområdet kommer att förändras kraftigt eller delvis rivas.

Syfte

Inventeringen syftar till en kulturhistorisk värdering av respektive byggnad inom det aktuella området samt en belysning av konsekvenserna av en eventuell förändrad användning av dem.

Metod och material

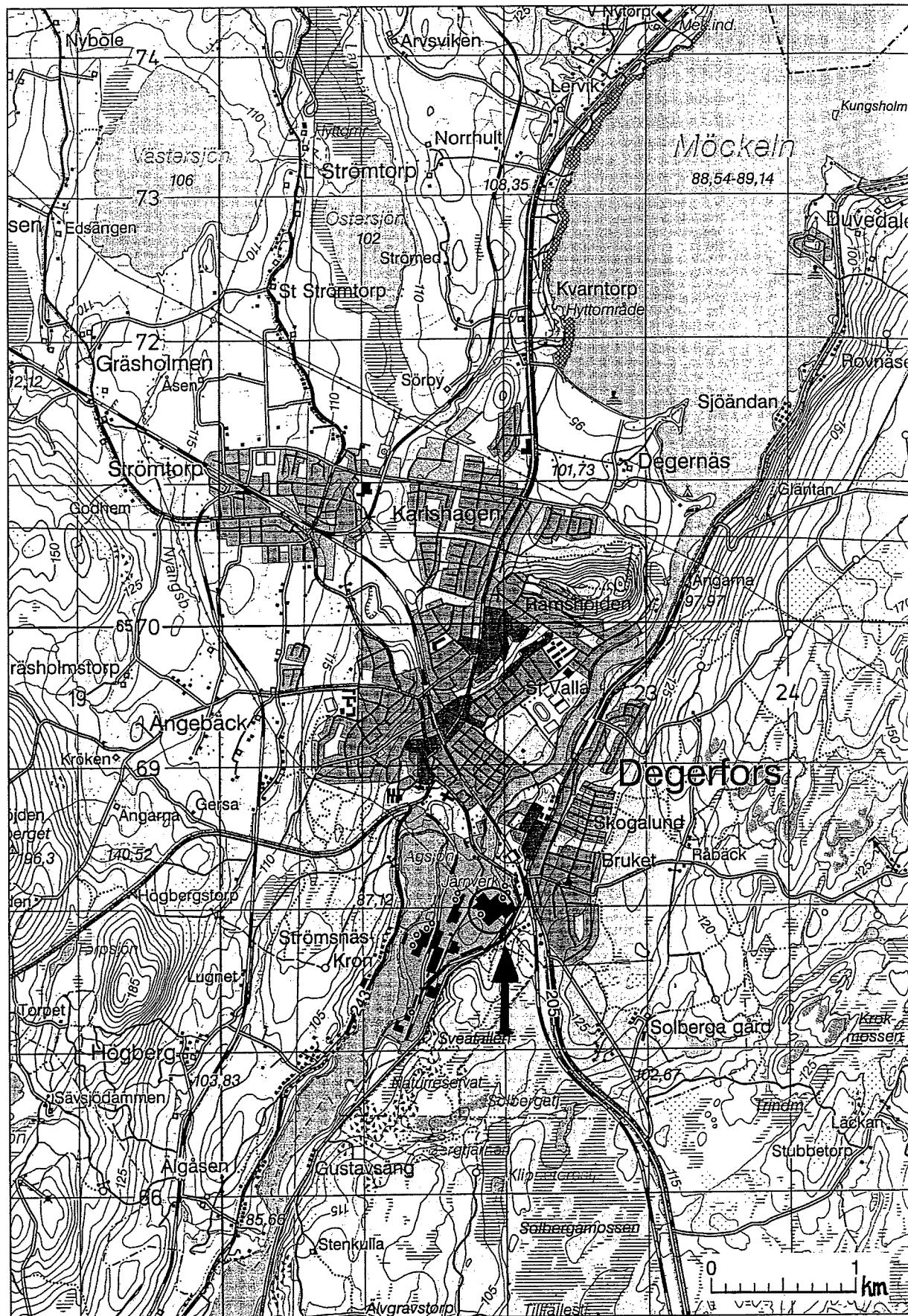
Inventeringen inleddes med arkivstudier av äldre ritningar, fotografier och skriftligt material. Därefter följde studier på plats av de enskilda byggnaderna. Flera personer har även varit behjälpliga med muntlig information om järnverkets historia och byggnadernas olika funktioner genom tiderna. Det sammanställda materialet har sedan legat till grund för en kulturhistorisk värdering av varje byggnad.

Begränsningar

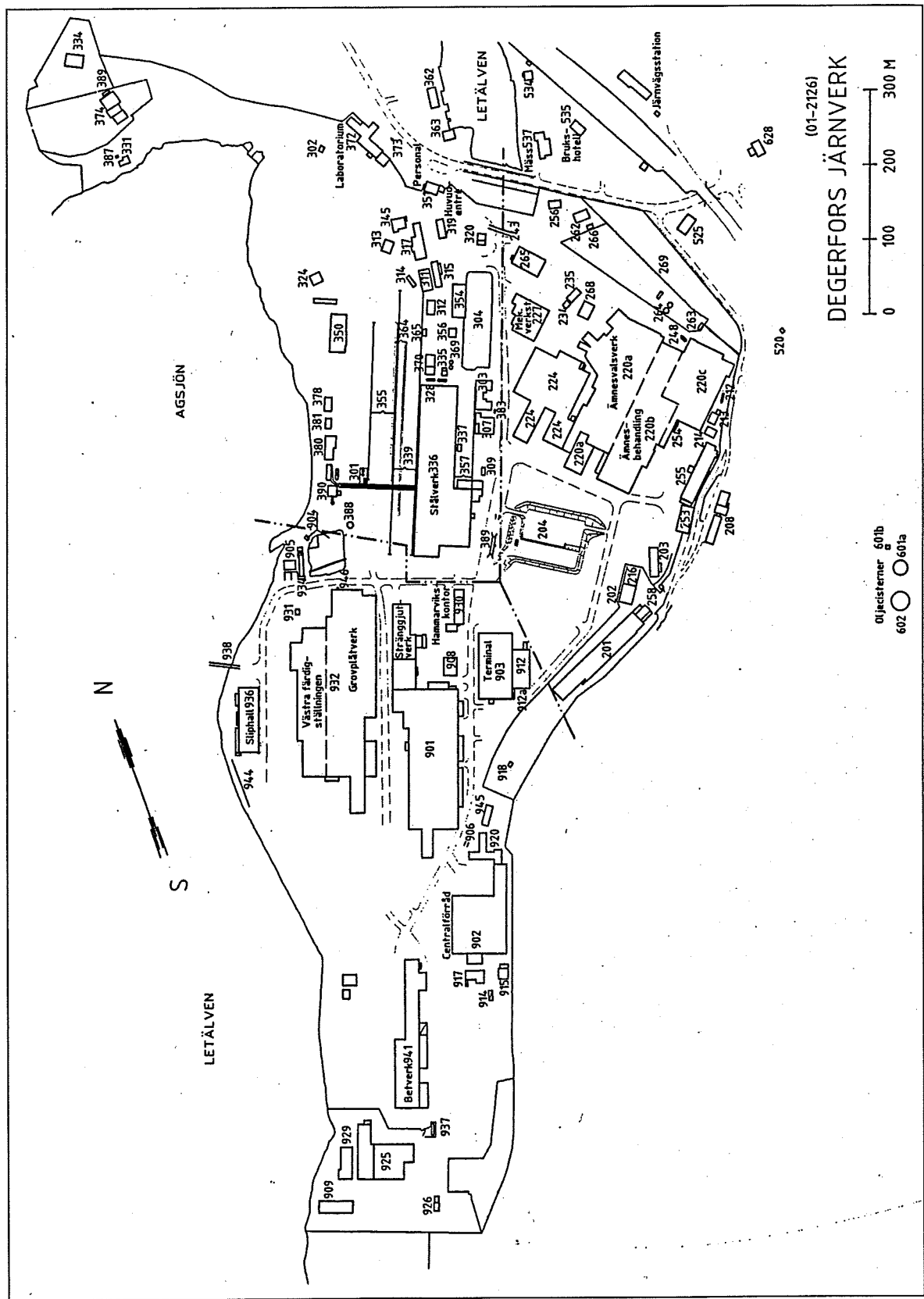
Inventeringen omfattar endast det område inom bruket som direkt kommer att påverkas av de tänkta förändringarna (avgränsat med rött på plankarta sid 4). Den avsatta arbetstiden har varit drygt 1 månad.

Bebyggelsen inom det aktuella inventeringsområdet har delvis kraftigt förändrats och byggts om genom tiderna. Detta medför att de olika byggnadskropparna till viss del är mycket svåra att särskilja och förstå, och idag är det ingen som kan berätta hur det en gång såg ut. Det finns en mängd byggnadsritningar bevarade, men även dessa är ibland mycket komplicerade att

tyda eftersom samma byggnad kan benämnas med flera olika namn. Allt detta har bidragit till en viss svårighet att "läsa" delar av den befintliga bebyggelsen.

Karta över Degerfors samhälle och järnverk. Inventeringsområdet är markerat med en ring samt en pil.
Ur Gröna kartan © Lantmäteriverket. Medgivande 507-2996.

Karta över Degerfors järnverksområde med inventeringsområdet markerat med rött.
 Ur Degerfors järnverks arkiv.

KÄLL- OCH LITTERATUR- FÖRTECKNING

Otryckta källor

Degerfors Hembygdsförenings arkiv, äldre fotomaterial och ritningar.

Degerfors järnverks arkiv, diverse ritningar och handlingar.

Länsarvet, Örebro läns museums arkiv, diverse handlingar och tidningsurklipp.

Tryckta källor

Björkenstam, Nils	Den svenska järnhanterings tekniska utveckling. Jernkontorets bergshistoriska utskott, Stockholm 1996.
Christerson, Susanna	Bruksparken, Byggnadsinventering. Degerfors kommun 1997.
Gunnarsson, Ann Mari	Hus av slagg. Byggnadskonst i Bergslagen. Jernkontorets bergshistoriska utskott serie H 53, 1994.
Heij-Hällvik, Oscar red.	Svenska län, Örebro läns förvaltning och bebyggelse, Göteborg, Bokförlaget Svenska län AB, 1949.
Http://www.avesta-scheffield.se	
Karlskoga Tidning	<i>Degerfors bruken VI, Ny järnväg och ny skola.</i> 20/2 1981.
Degerfors kommun och Örebro läns museum 1995	Kulturmiljöer i Degerfors kommun. Fördjupning av översiktsplan ÖP 95
Moberg, Ragnar W.	Bruket i Degerfors under 300 år, 1660-1960. Degerfors kommun och kulturnämnden 1989.

Nyström, Cecilia   Bergsmän och Bruksfolk, rapport
1999:2. Industrihistoria som re-
surs för lokal utveckling. April
1999 Karlstad.

Uddeholm, Stålrörelsen   Degerfors. Teknisk data, 1975.

Muntliga källor

Ragnar W Moberg, tidigare disponent vid Degerfors järnverk, samtal 1999-08-02 i Degerfors.

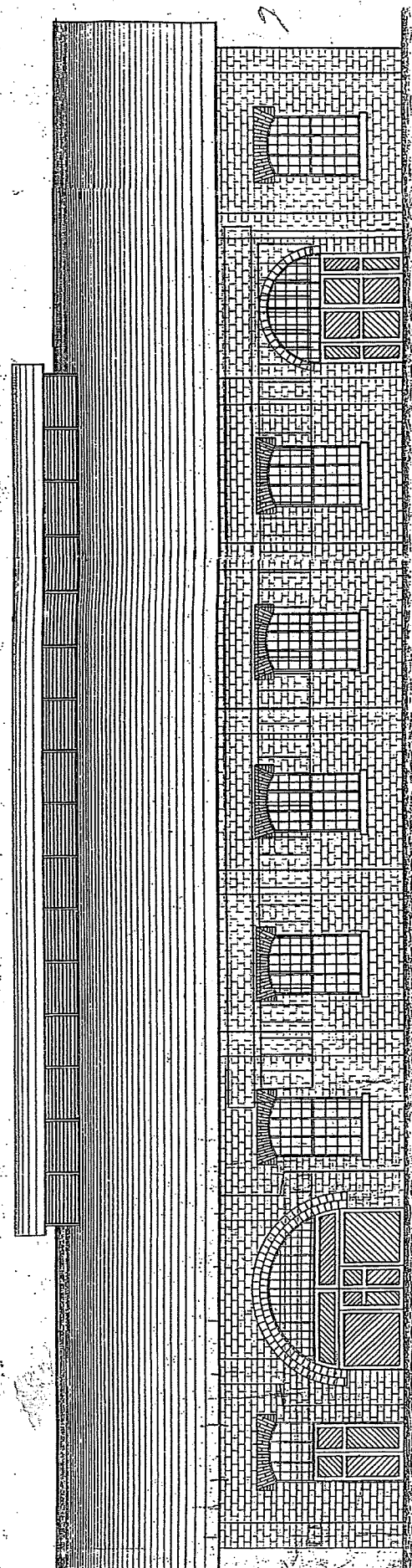
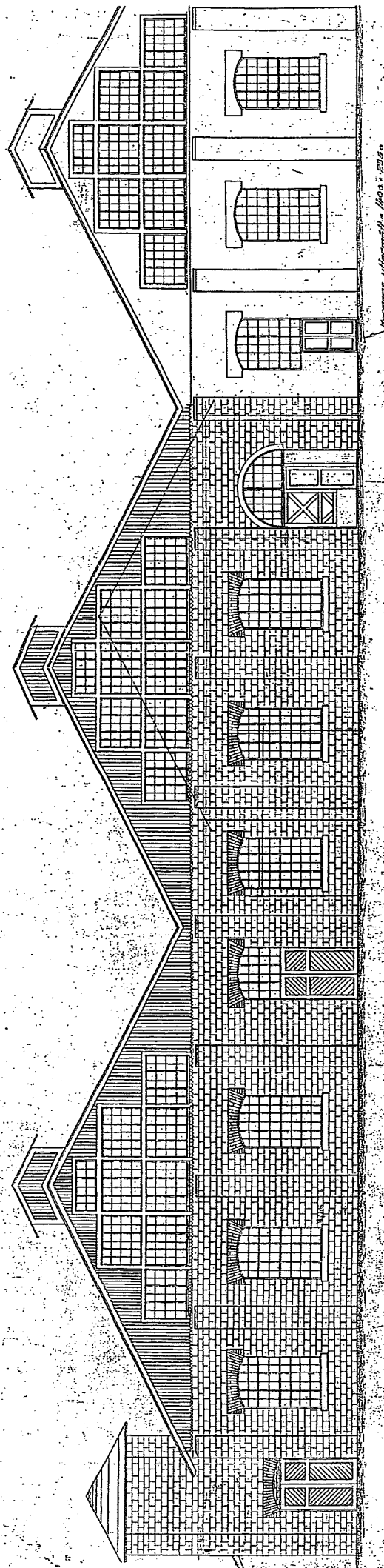
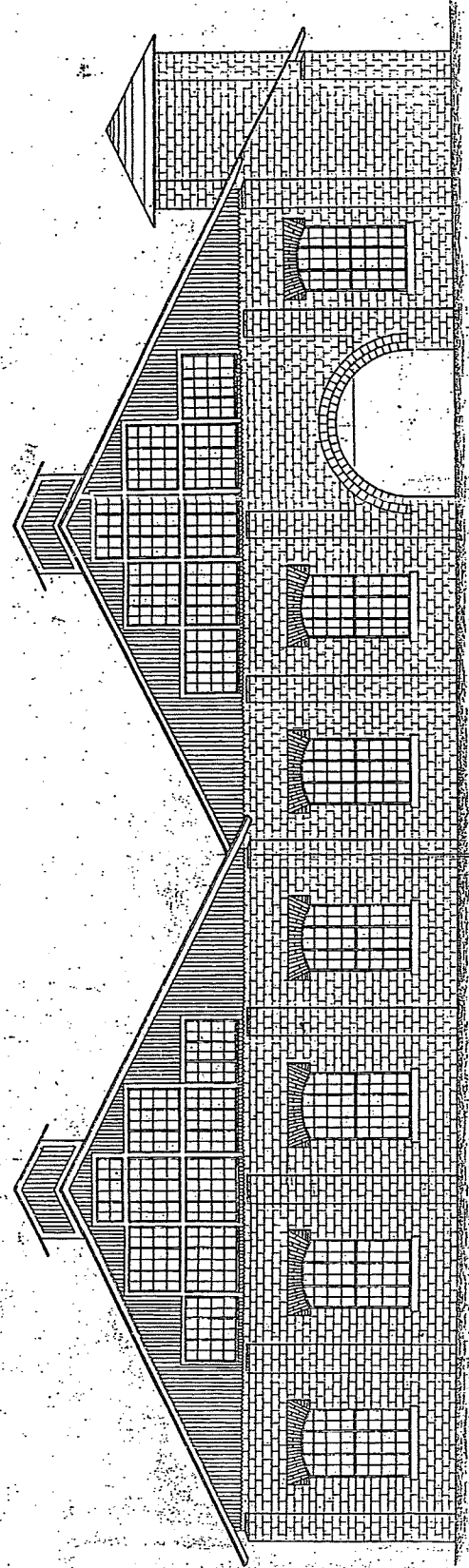
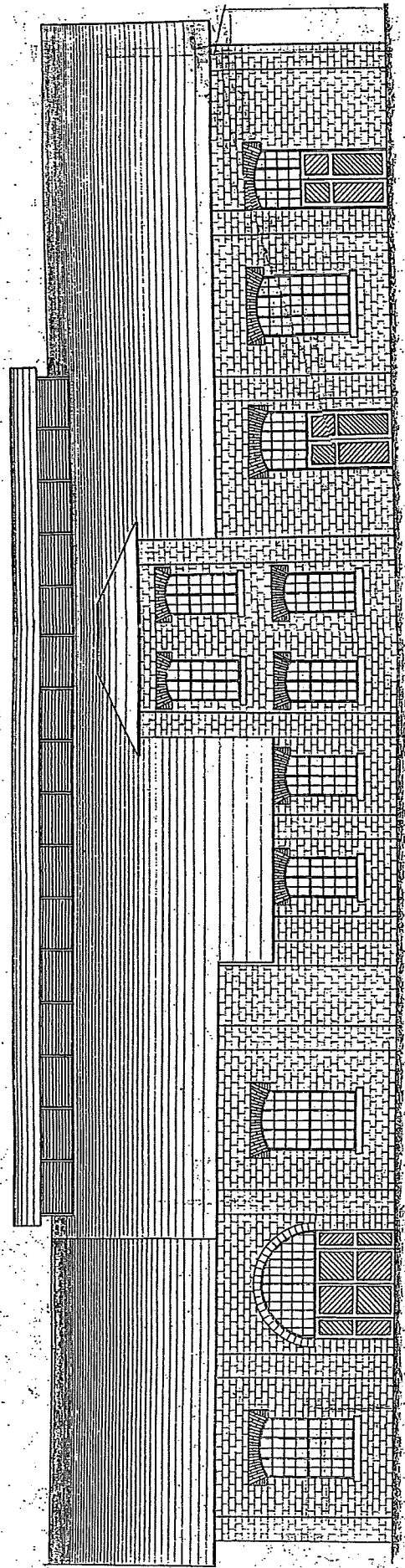
Kristian Ulf, tidigare lab.chef vid Degerfors järnverk, samtal 1999-06-30 och 1999-08-02 i Degerfors.

Birgitta Söderberg, arkivansvarig Degerfors järnverk, samtal ett flertal gånger mellan 1999-06-21 och 1999-07-02 i Degerfors.

Klas Klasson, stadsarkitekt i Degerfors, samtal 1999-06-21 i Degerfors.

BILAGA

1. Ritning "Nya plåtverket" fasadritningar från 1902, ur Degerfors järnverks arkiv.

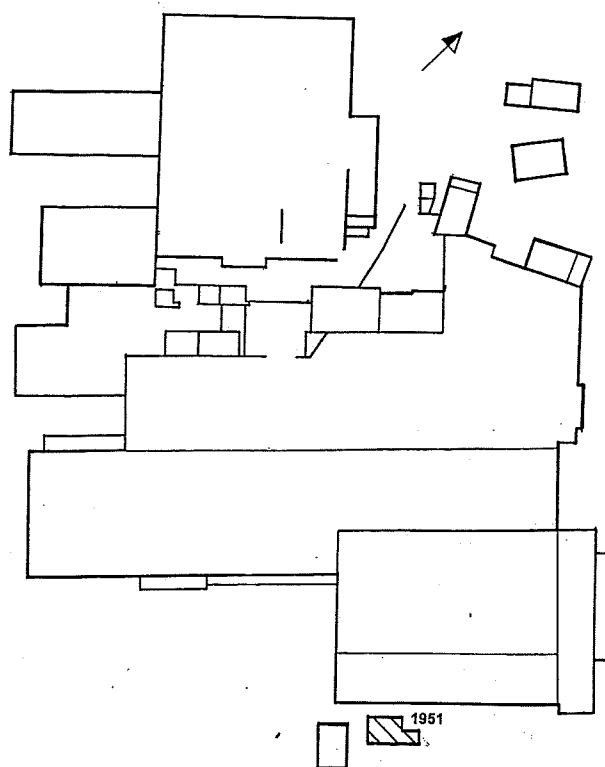

Nya Plåtverket. N. 1
 Kopierad från originalen
 i arkivet vid Statens arkiv

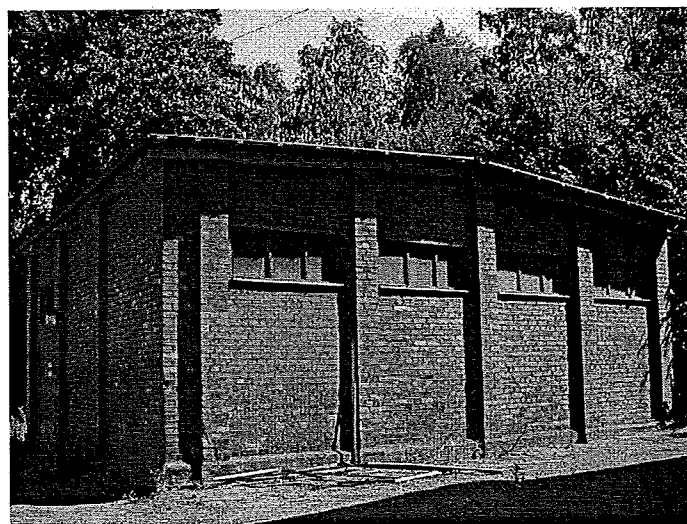
Kulturhistoriskt värde och rekommendation

Valsverkskontoret är i gott skick och bör bevaras, eftersom den ingått som en viktig del i järnverkets verksamhet. Byggnaden är delvis förändrad, men besitter bl a därigenom ett byggnadshistoriskt värde.

213 Tunnbräddverk och ställverkshall

Planfigur över de inventerade byggnaderna med tunnbräddverk och ställverkshall markerad.
Plan: Hanna Domsfors 1999.

Byggnaden från väster.
Foto: Anna-Karin
Ericson 1999.

Byggnaden uppfördes 1951 som tunnplåtverk och ställverkshall.

Stommen är av tegel och det svagt sluttande taket är täckt med korrugerad plåt. Låga högt sittande fönster finns på den västra gaveln. Den östra delen är idag riven. Det är oklart vilken funktion byggnaden har idag.

ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER

Många av byggnaderna inom det inventerade området är i stort behov av upprustning, framförallt av fönster och tak. Renoveringsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar och utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart. Eventuella rekonstruktioner och renoveringsarbeten bör ske i samråd med antikvariskt expertis. Byggnaderna bör sedan vara föremål för kontinuerligt underhåll.

Vegetation som växer allt för nära byggnaderna bör avlägsnas. Kring vissa byggnader bör dräneringen ses över, framförallt gäller detta byggnaderna som ligger i anslutning till sluttningen i öster.

ANALYS

Byggnaderna inom det inventerade området ligger på den plats där det äldsta järnverket anlades. Verksområdet har sedan successivt expanderat och stora delar av de tidigare vattendragen och sjöarna har fyllts igen. Detta medför att det idag kan vara svårt att förstå orsaken till de olika byggnadernas placering. Karaktärsbyggnader såsom masugn och rostugn är rivna, vilket bidrar till en viss svårighet när det gäller läsbarheten av området.

Området har dock kvar många av de byggnader som fyllde viktiga funktioner i den äldre järnverksproduktionen. Vissa av dessa byggnader används fortfarande, vilket bidrar till en kontinuitet. Förr uppfördes ofta separata byggnader för olika funktioner och dessa placerades i förhållande till varandra så att produktionsapparaten kunde löpa så smidigt som möjligt. Detta medför att det är svårt att särskilja byggnaderna från varandra och individuellt bedöma deras kulturhistoriska värde. *Tillsammans utgör byggnaderna en industrihistorisk miljö av stort kulturhistoriskt intresse.*

Ett område som dock kan anses ha ett något högre kulturhistoriskt värde är det aktuella områdets norra del. De byggnader som ligger här är alla uppförda i anslutning till de numera rivna masugnarna som utgjorde hjärtat i den äldre bruksdriften. Den senaste masugnen revs så sent som år 1990. Runtom masugnen har byggnader, som alla fyllde en viktig funktion i produktionsapparaten, placerats i en logisk följd. Några av dessa hör till verksområdets äldsta bevarade byggnader. De rumsbildningar som uppstår mellan byggnaderna är dessutom av stor miljöskapande betydelse. De berörda byggnaderna är främst provsmedjan, ackumulatorhuset, kraftstationen, kockillguteriet, delar av ämnesvalsverkskomplexet och delar av grovplåtverket.

Flera av byggnaderna är uppförda i slaggtegel. Slagg är ett material som i hög grad präglar Bergslagens bebyggelse, framförallt i bruksmiljöer. Slagghusen bör därför ses som historiska dokument som är mycket viktiga att bevara för framtiden.

På grund av byggnadernas nära anknytning till varandra är det svårt att tillstyrka en rivning ens av delar av bebyggelsen. Därför vore en annan placering av den föreslagna nya vägen med tillhörande bebyggelse att föredra (se planförslag på ny vägdragning sid 57). Om det visar sig att det nuvarande alternativet är det enda genomförbara bör ett förslag tas fram där den bärande konstruktionen och takstolarna i mediumplåtverket bevaras (se plankarta sid 4). Byggnadens skepp är tillräckligt breda för att rymma åtminstone två vägbanor mellan den bärande konstruktionen. Så mycket som möjligt bör bevaras av de västra gavlarna. Den s k "Saniteten" må rivras, men selektivt. Nya tegelväggar, lika ursprungliga, bör uppföras som avgränsning och bullerskydd längs med skeppens båda sidor. Eventuellt kan tegel från rivna delar återanvändas.

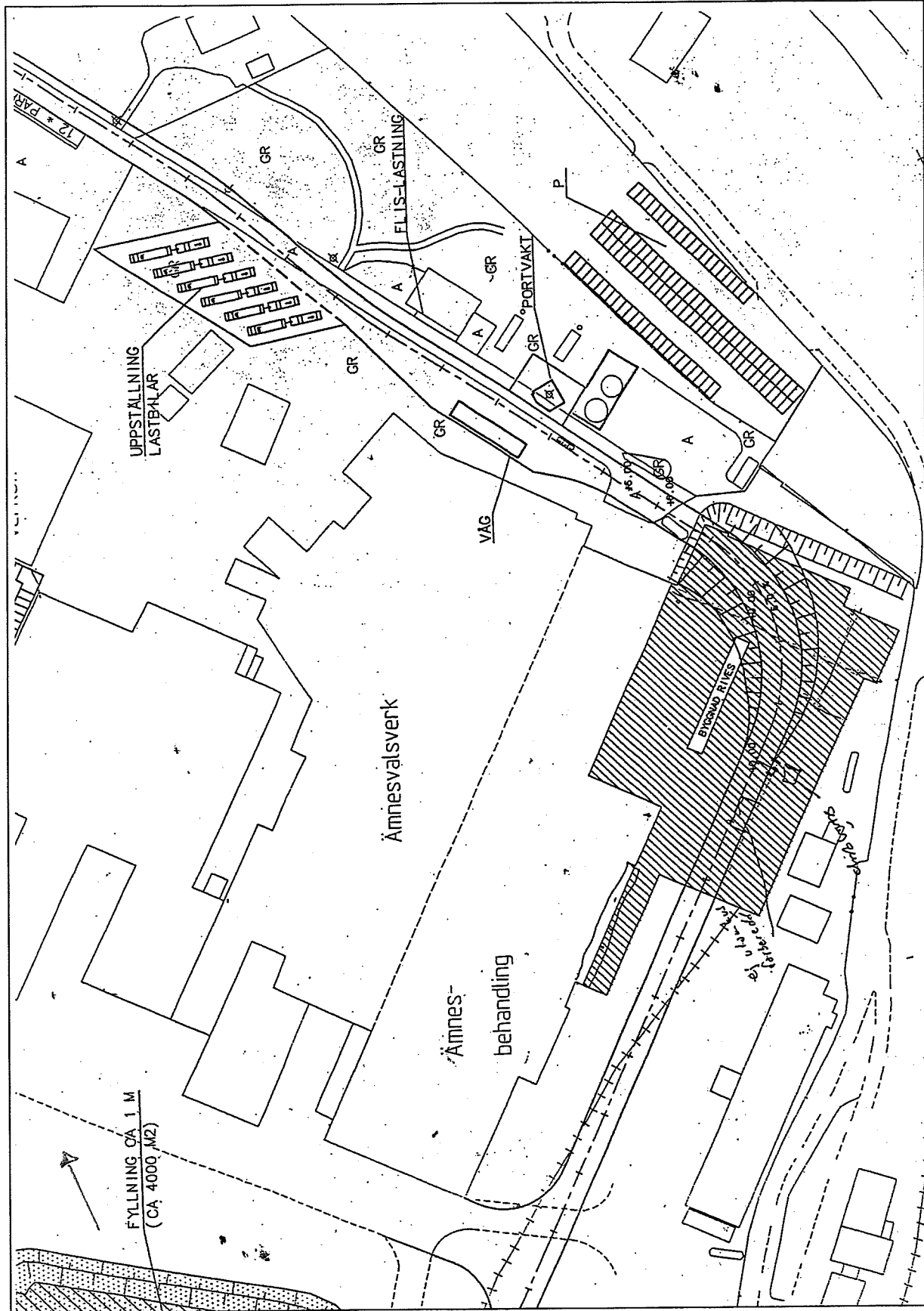
Detta förslag ligger i linje med den utveckling som hittills varit rådande när det gäller om- och tillbyggnader av de inventerade byggnaderna. Dessa har förändrats ett antal gånger genom årens lopp, men rester efter de ursprungliga byggnadskropparna finns kvar och vittnar om byggnadernas olika epoker.

Det aktuella vägförslaget innebär att även ABBs truckverkstad ska rivas. Byggnaden är dock i gott skick och bör bevaras liksom det intilliggande valsverkskontoret. Andra faktorer som man bör ta hänsyn till är den befintliga vegetationen, terrängen och den östra slaggstensmuren som borde kunna fungera som bullerskydd och naturlig avgränsning mot kommunens område.

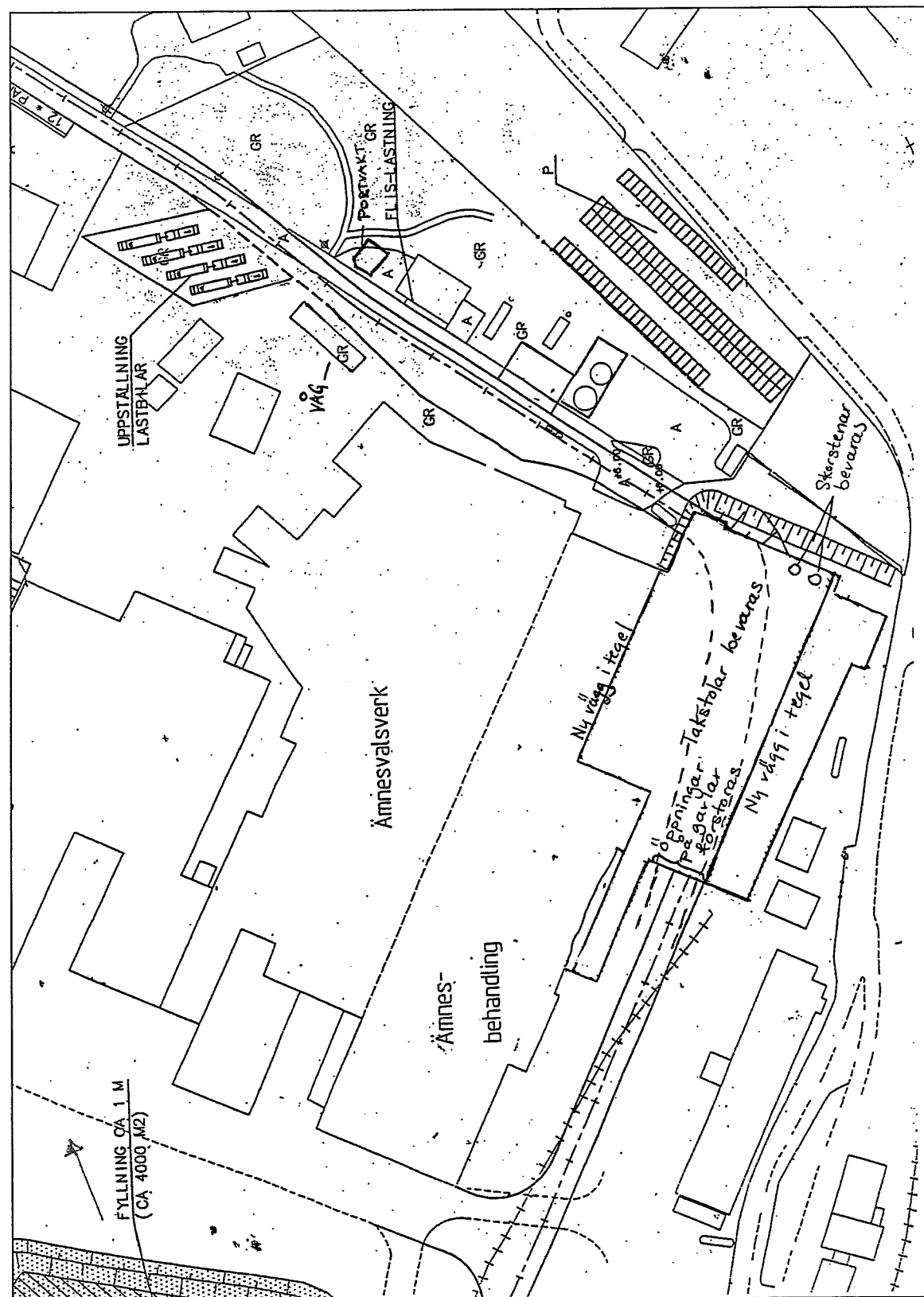
Den planerade vägen och uppställningen för lastbilar kommer enligt det aktuella förslaget att placeras i nära anslutning till några av områdets kulturhistoriskt mest värdefulla byggnader, som absolut bör bevaras. Möjligen kan de vibrationer i marken som uppstår av stora lastbilar skada byggnaderna. Förslagsvis placeras därför vägen och portvakten något längre norrut (se förslag på plan sid 58). Lastbilsparkeringen bör om möjligt få en annan lokalisering eller minskas så att den kommer något längre från stamhuset. Det är viktigt att byggnaderna utformas så att de anpassas till den befintliga miljön och bebyggelsen.

Degerfors järnverk har i alla tider successivt förändrats, byggts om och till. Järnverket måste fortsätta att utvecklas, men förändringar bör noga övervägas så de inte blir till skada för kontinuiteten i den kulturhistoriskt värdefulla miljön.

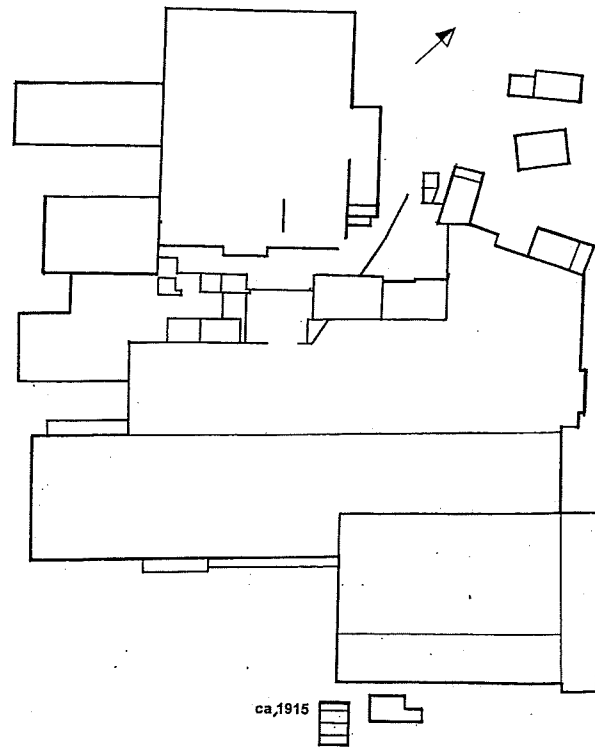

Befintligt förslag på ny vägdragnig.

Nytt förslag på vägdragning. Ny väg dras igenom befintlig byggnad (mediumplåtverket). Takstolar och bärande stomme bevaras. På gavlarna mot väster tas större öppningar upp. Nya tegelväggar lika ursprungliga uppförs som avgränsning mot intilliggande byggnader. Den sk "Saniteten" rivs selektivt och teglet återanvänds i de nya tegelväggarna. Skorsteningarna mot öster bevaras. Vägen och portvakten flyttas något längre norrut och uppställningen för lastbilar minskas, alternativt flyttas till annan plats. Obs! Läs mer om förslaget i rapporten.

214 Valsverkskontoret

Planfigur över de inventerade byggnaderna med valsverkskontoret markerat.
Plan: Hanna Domförs 1999.

Byggnaden är uppförd på slaggstenssockel med stomme i tegel. Sadeltaket är täckt med tvåkupigt tegel och taket kröns av en tegelskorsten. Entrén är centralt placerad på den norra gaveln. Bottenvåningen har höga korspostfönster med stickbågeformiga överstycken och övervåningen har lägre, senare insatta fönster. På den västra sidan finns en källarnedgång.

Kontorsbyggnaden uppfördes 1915 med delvis utgrävd källare, bottenvåning samt inredd vindsvåning försedd med takkupor.²⁵ Från entrén på den norra gaveln löpte ursprungligen en lång mittkorridor. På ömse sidor om denna fanns åt öster två mindre rum och längs den västra sidan löpte en lång disk med ett större innanförhängande rum. Toaletterna var placerade i källaren.

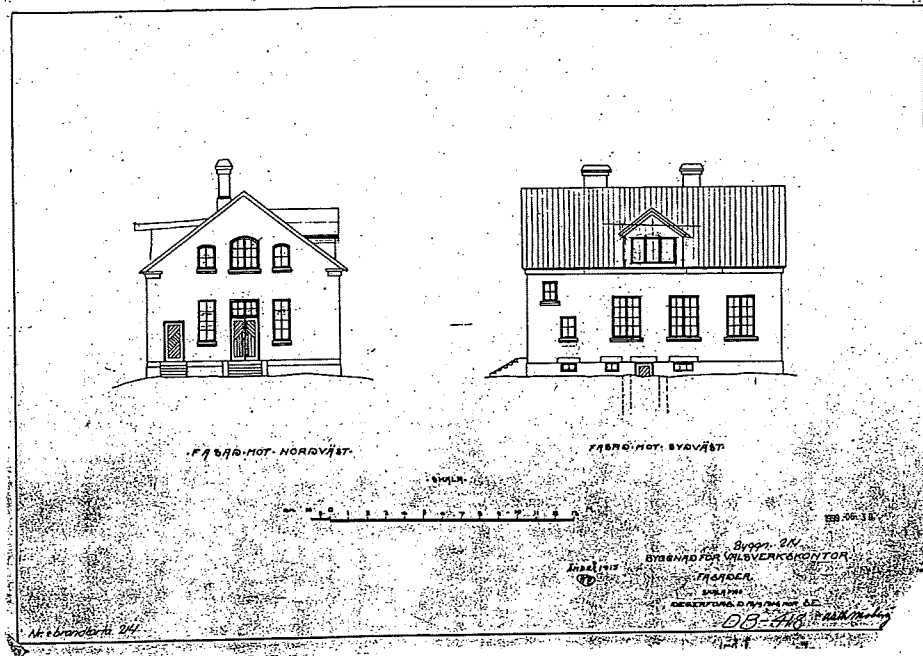
²⁵ Ritningar DB-416-418, Degerfors järnverks arkiv.

Valsverkskontoret från väster. Foto: Hanna Domfors 1999.

Äldre fotografi på valsverkskontoret innan det byggdes om. I bakgrunden syns det gamla brukskontoret. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

Fasadritningar daterade 1914-1915 på valsverkskontoret. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. DB-418.

Byggnaden har genomgått en hel del förändringar. I början av 1940-talet ersattes den långa disken med en vägg och i hallens östra del inreddes ett nytt rum.²⁶ Denna del hade tidigare avskilts med en barriär. I arbetsrummen satt ingenjörer och skrivare och på vinden fanns ett s k "kontrollantrum". Ursprungligen fanns en större och en mindre trappa på den norra gaveln. På ritningen från 1943 är dessa ersatta med en dubbeltrappa och den mindre dörren som fanns öster om den stora entrédörren är igensatt.

I början av 1950-talet skedde en stor förändring då takfallets vinkel ändrades och långsidorna byggdes på så att ytterligare en våning rymdes. Den tidigare vindsvåningen ersattes med ett våningsplan som inreddes med sex rum längs en mittkorridor. Takkuporna togs bort i samband med förändringen av takfallen och istället sattes tre nya fönster in på den västra fasaden samt fyra på den östra. Dessa fönster är något lägre än bottenvåningens korspostfönster, som dock troligen inte är de ursprungliga fönstren.

1988 renoverades byggnaden, men planlösningen har inte nämnvärt förändrats sedan 1950-talet. En del äldre fast inredning i form av dörrar, lister och trappa finns bevarade. Entrédörren har dock bytts ut mot en modern aluminiumdörr. Den ursprungliga entrédörren var en dubbeldörr i trä med överljus.

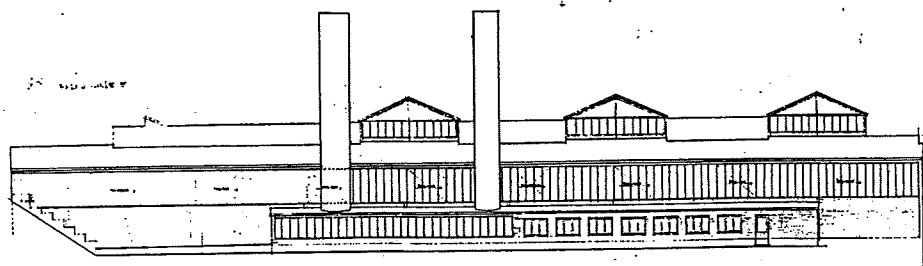
Idag används byggnaden till kursverksamhet för järnverkets personal.

²⁶ Ritning nr DB-425, Degerfors järnverks arkiv.

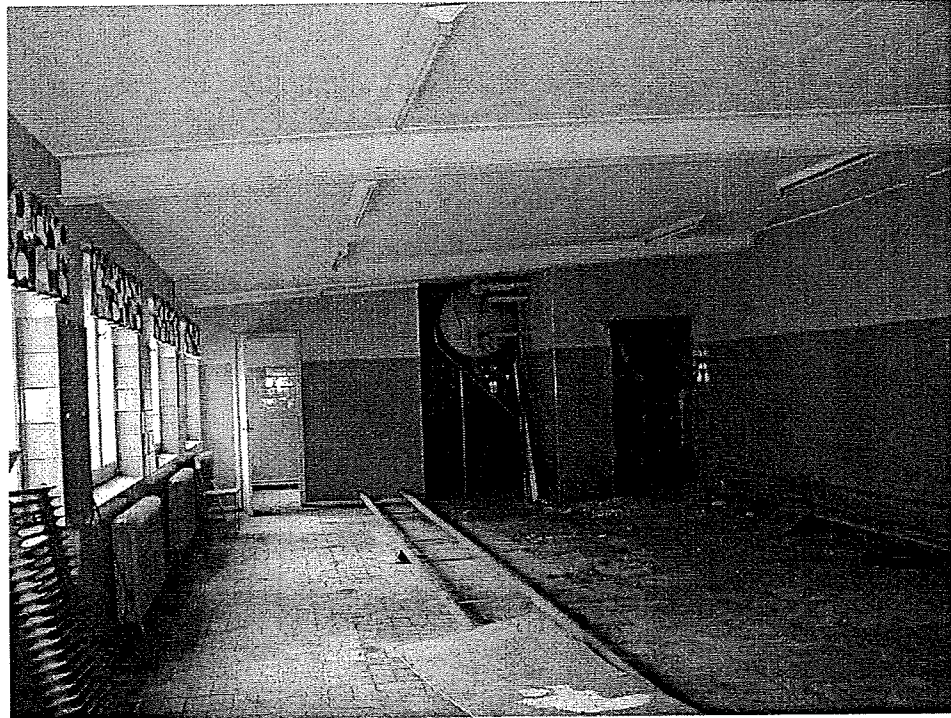
De västra gavlarna på de rivningshotade byggnaderna. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Under 1950-talet utvidgades tunnplåtsverksamheten ytterligare och successivt togs hela byggnaden i anspråk som tunnplåtverk och rymde minst tre stora valsar för tunnplåt. På 1950-talet tillkom även en lägre tillbyggnad mot öster som rymde "personalutrymme för 85 man".²³ Tillbyggnaden kom att kallas för "Saniteten". Under personalutrymmet finns ett skyddsrum. Tegelstommen är uppförd på en sockel av betong. Det platta taket är täckt med korrugerad plåt. Längs den östra fasaden löper ett fönsterband med treluftsfönster med brunmålade snickerier. Hela denna del står idag tom.

Ritning på "Saniteten". Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 46-1162.

²³ Uddeholm stål rörelsen, Degerfors, Teknisk data, 1976.

Interiör från "Saniteten". Väggarna är kaklade med tidstypiskt grönt kakel. Foto: Hanna Domfors 1999.

Från 1970-talet benämns det tidigare stångjärns- och tunnplåtverket på ritningar och dylikt som mediumvalsverk. Troligen var det i samband med denna förändring som de stora fönstren på de västra gavlarna kraftigt förminskades.²⁴ Även den södra långsidan på 1937 års skepp hade tidigare större fönsteröppningar, som senare har satts igen eller förminskats.

Idag används det yttersta skeppet längst mot söder av ABB som här har sin truckverkstad. Den äldre delen används som uppsamlingsplats och genomfart för trucktransporter till ämnesvalsverket.

Kulturhistorisk värdering

Byggnaden är kraftigt om- och tillbyggd vid flera tillfällen och mycket lite minner om den äldsta delen från 1920-talet. De äldsta takstolarna har dock ett högt byggnadsteknikhistoriskt värde, såväl som ett stort upplevelsevärde.

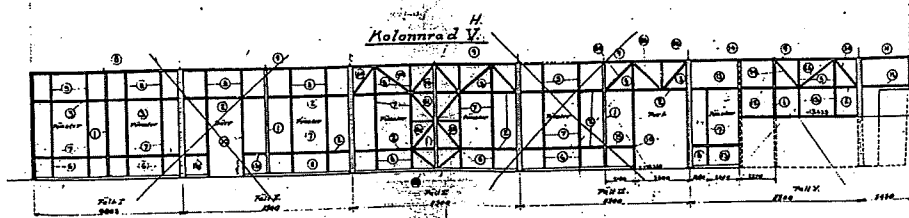
Alla byggnader behövs för att förstå helheten i järnverkskomplexet. Vid en prioritering kan emellertid en förändring av mediumplåtverket genomföras i syfte att dra en ny väg genom byggnaden. Delar av byggnaden har idag ingen direkt funktion och är därför utsatt för ett tilltagande förfall.

Rekommendation

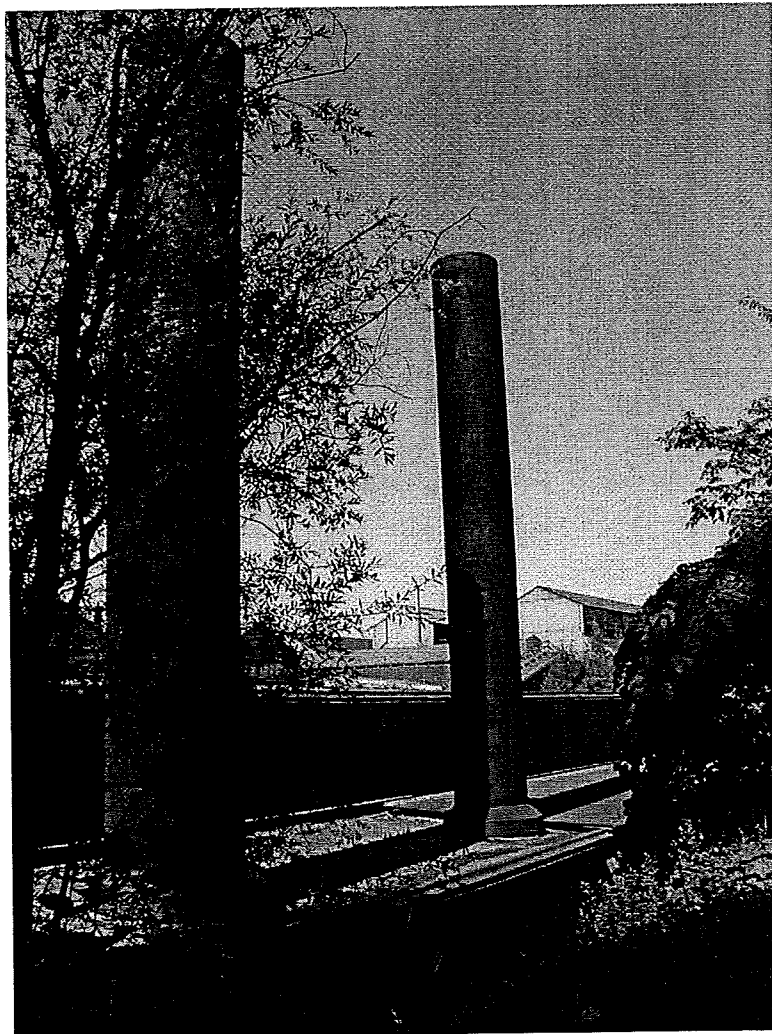
²⁴ Ritning "Mediumplåtverk", Degerfors järnverks arkiv.

Ett förslag där den nya vägen dras igenom byggnaden bör tas fram. Förslaget bör innebära att takstolarna och deras bärande stålkonstruktion bevaras. De västra gavlarna bör sparas i största möjliga mån. Den nya vägsträckningen medför att "Saniteten" måste rivas. Denna rivning bör ske selektivt och tegel, kakel samt klinker bör tillvaratas för återanvändning. Ett bevarande av skorstenarna åt öster bör diskuteras.

En ny vägg måste uppföras mot norr och denna vägg bör ta upp formspråket från den gamla fackverksväggen i tegel från 1920-talet.

Ritning på fackverksvägg. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 46-0562.

De två skorstenarna mot öster som idag är rivningshotade. Skorstenar var ett karaktäristiskt inslag i det äldre järnverket. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Slaggstensmur

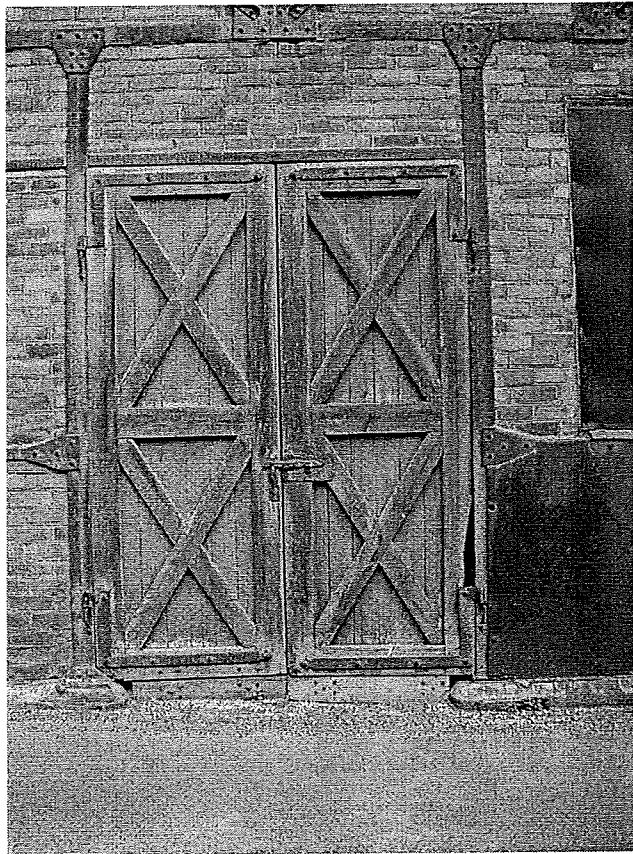

Slaggstensmur

Bakom "Saniteten" finns en lägre samt en högre slaggstensmur. Den högre som ligger en bit upp i en sluttning bör bevaras. Den kan vid en vägdragning fungera som bullerskydd och en naturlig avgränsning till kommunens område.

Slaggstensmur. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Detalj av det nitade fackverket samt en av dörrarna på "Sned väggen". Foto: Hanna Domfors 1999.

Kulturhistorisk värdering

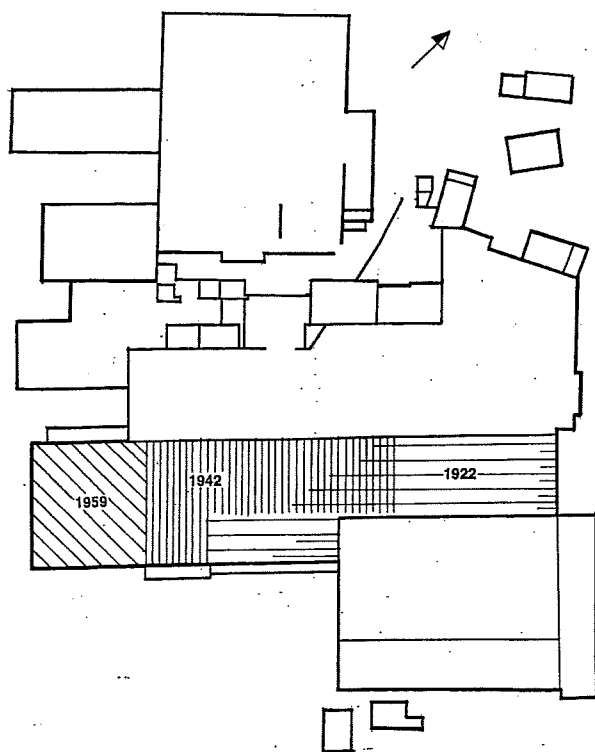
Ämnesvalsverket tillhör en av de byggnader som ända sedan det uppfördes har utgjort en viktig och central del i järnverket. Det är därför av största vikt att byggnaden bevaras. I byggnaden finns även rester efter det gamla martinverket som var en viktig anledning till att Degerfors järnverk kunde fortleva och konkurrera med övriga järnverk i slutet av 1800-talet och växa till ett av landets största. Resterna efter martinverket utgör därför ett intressant kulturhistoriskt preparat som ger byggnaden en industrihistorisk dimension. Den "Sned väggen" har ett högt teknikhistoriskt värde och bidrar i hög grad till den intressanta rumsbildningen som uppstår mellan grovplåtverket och ämnesvalsverket.

Rekommendation

Byggnaden har en lång kontinuitet som ämnesvalsverk, vilket även bidragit till att den fortlöpande har underhållits. Den är dock i visst behov av översyn och upprustning.

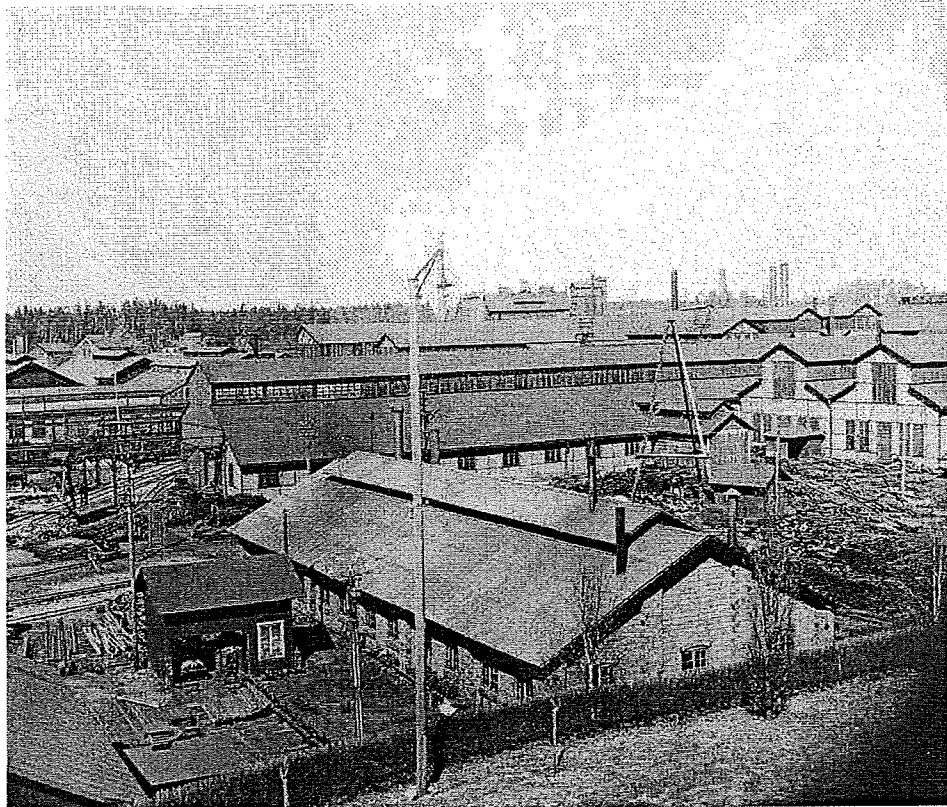
Det vore önskvärt om den plåt som täcker bottenvåningens fönster på "sneda väggen" togs bort. Dörrar och fönster är i behov av renovering.

220 b Ämnesbehandlingen (tidigare medium- och finverk)

Planfigur över de inventerade byggnaderna med ämnesbehandlings olika om- och tillbyggnader markerade. Plan: Hanna Domfors 1999.

Den första delen av byggnaden uppfördes 1922 och hyste då både medium- och finverk. Denna del bestod av ett kortare och ett längre skepp. På en flygbild från 1920-talet ser man att det längsta skeppet sträckte sig nästan ända ner till Hammarviken, som vid den här tiden inte var igenfylld. År 1942 revs den västra delen av det längsta skeppet och båda skeppen byggdes på västerut. Ett år senare installerades ett nytt finverk. År 1959 byggdes 1940-talsdelen på ytterligare åt väster. Byggnaden används idag för ämnesbehandling/färdigställning.

Fotografiet från 1923 visar bl a det längsta skeppet som då rymde medium- och finverk. Skeppet är idag delvis rivet och ersatt med senare tillbyggnader. Byggnaden i förgrunden är även den rivna. Ur Degerfors hembygd-förenings arkiv.

Idag finns endast rester kvar av 1922 års byggnad i form av bl a en fackverksvägg i tegel åt norr. Väggen är numera delvis inklädd med korrugerad plåt. En liten del av 1922 års tegelvägg finns även kvar på den södra sidan, där man också kan se rester efter den ursprungliga golvbeläggningen i form av gatsten. Den östra gaveln härrör även från 1922, men har troligen blivit sänkt i samband med 1940-talets ombyggnad.

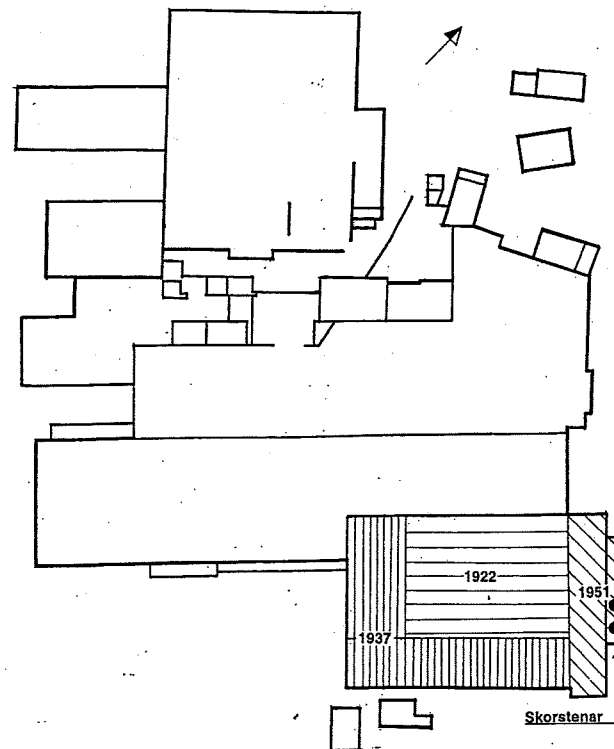
Den östra gaveln från 1922 har sänkts vid senare ombyggnader. Foto: A-K Ericson 1999.

Takstolarna är från 1940-talet och är utförda i stål med taklanterniner. I 1950-talsdelen finns inga taklanterniner. Istället släpper ett fönsterband längs med takfoten in ljuset. Stommen i de båda senare delarna består av tegel i fackverk av stål.

Kulturhistorisk värdering

Ämensbehandlingen utgör idag en omistlig del av hela byggnadskomplexet och har dessutom fortfarande en användning, vilket medför att den är i relativt gott skick.

220 c Mediumplåtverk (tidigare stångjärns- och tunnplåtverk)

Planfigur över de inventerade byggnaderna med mediumplåtverkets olika om- och tillbyggnader markerade. Plan: Hanna Domfors 1999.

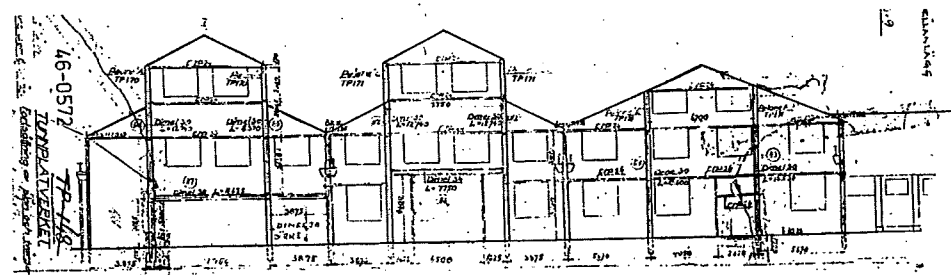
I början av 1920-talet uppfördes ett stångjärns- och tunnplåtverk. Byggnaden placerades troligen på grunden av en äldre byggnad som hade uppförts på 1890-talet som rörverk.

Byggnaden bestod ursprungligen av tre skepp, men år 1937 tillfogades ytterligare ett skepp för den utvidgade tunnplåtverksamheten. Det senare tillkomna skeppet skildes tidigare åt från de äldre skeppen av en fackverksvägg med tegelfyllning. Denna vägg är numera borttagen och istället ersatt

med korrugerad plåt. I samband med tillbyggnaden förlängdes även skeppen från 1920-talet åt väster och de gamla gavlarna ersattes med nya i tegel.

Idag är det framförallt de imponerande takstolarna, vars konstruktion påminner om spindelväv, som återstår av 1920-talets byggnad. Det är även i takstolarna man tydligast kan se var de olika påbyggnaderna börjar och slutar. Foto: Anna-Karin Ericson 1999

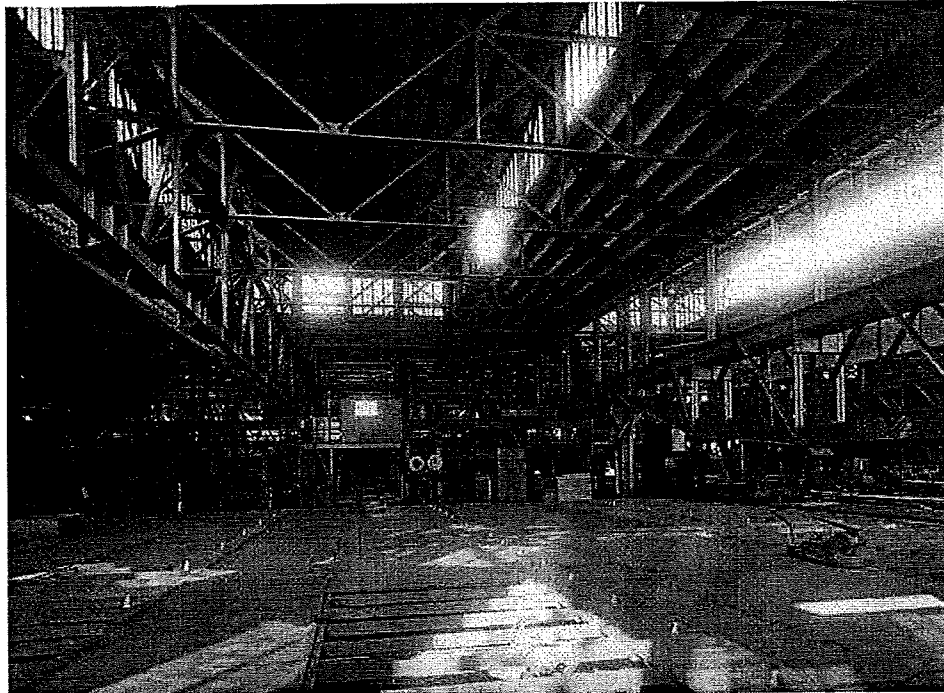

Ritning på de nya gavlarna från 1937. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 46-0572.

1922 byggdes ett nytt grovjärnsvalsverk på den plats där tidigare martin- och götvalsverket legat. Valsverket var ett s k "trioverk" med tre valspar och en universal. Det gamla götvalsverket togs ur drift men stod kvar i de nya byggnaderna.

Sedan början av 1970-talet hyser byggnaden främst ett stort ämnesvalsverk.

Byggnaden består idag av tre skepp i nord - sydlig riktning. Den bärande stommen utgörs av en komplicerad fackverkskonstruktion som i ytterväggarna är fylld med tegel. Takstolarna är vackra bågtakstolar i stål och varje skepp har lanterniner som släpper in ljus.

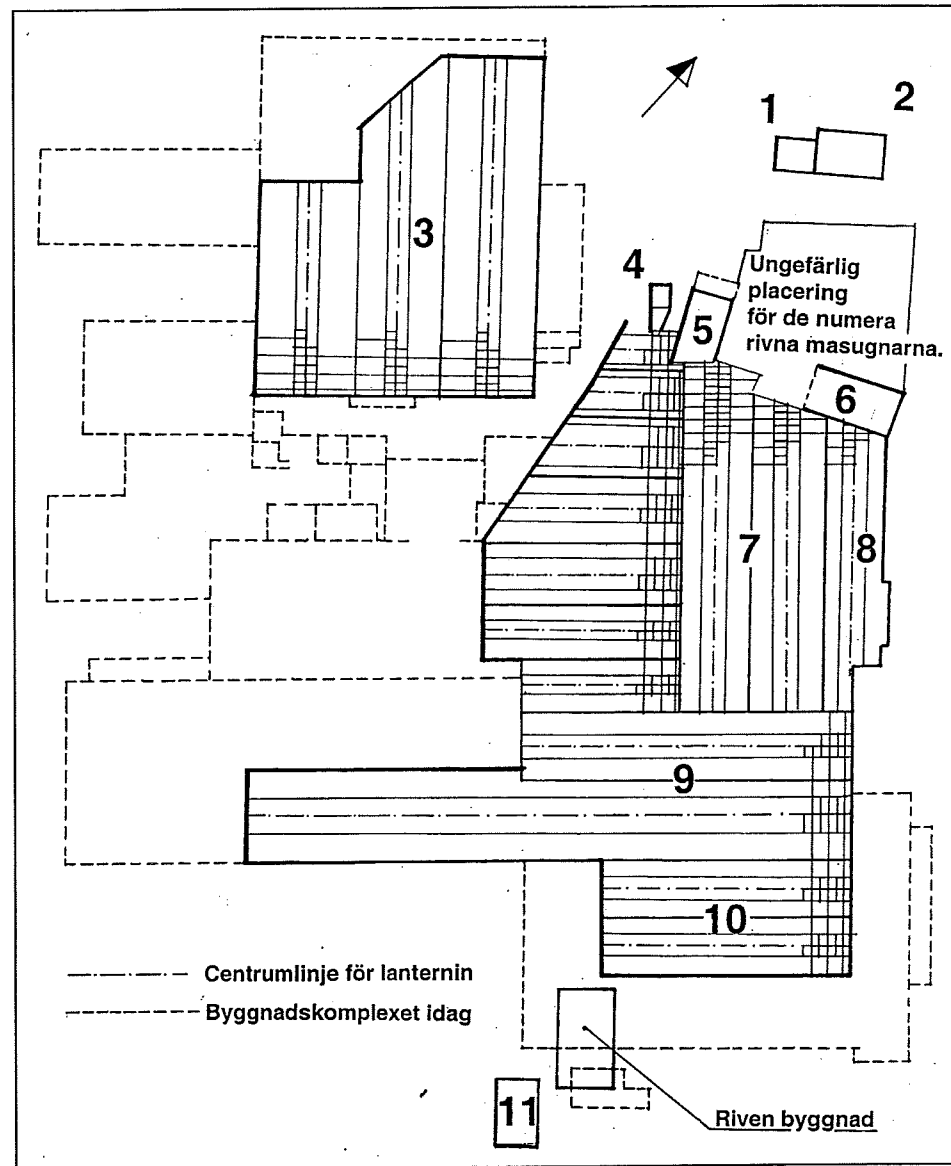

Fotografi från 1926 föreställande grovvalsverket. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

I den nordvästra delen finns den s k "Sned väggen" som utvändigt bildar en del av det område som kallas "Gröna Lund". På denna vägg kan man tydligt avläsa att det här tidigare fanns tre skepp i väst - östlig riktning. Troligen fanns ytterligare ett skepp som idag är rivet. Enligt en ritning skulle dessa skepp vara uppförda samtidigt med det nya grovjärnsvalsverket som uppfördes år 1922. Väggen består av ett intressant nitat fackverk i stål fyllt med tegel. Fasaden pryds av fönsterband med tätspröjsade enkla fönster samt vackert utformade dubbelportar i trä.

Anledningen till att väggen snedställdes är troligen att man var tvungen att anpassa skeppen efter trallspåret som tidigare löpte mellan grovplåtverket och ämnesvalsverket.

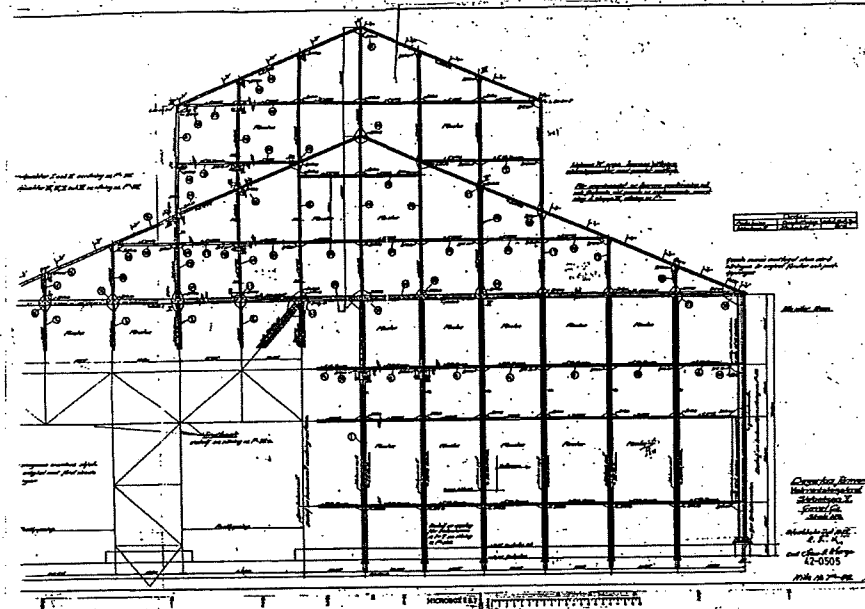
Troligen fanns skeppen kvar till dess man i början av 1950-talet byggde till 1922 års grovjärnsvalsverk mot väster. Samtidigt byggde man om de tre skeppen genom att bl a förhöja ytterväggen, vilket medförde att de tre kvarvarande skeppen fick en gemensam takkonstruktion utan lanterniner.

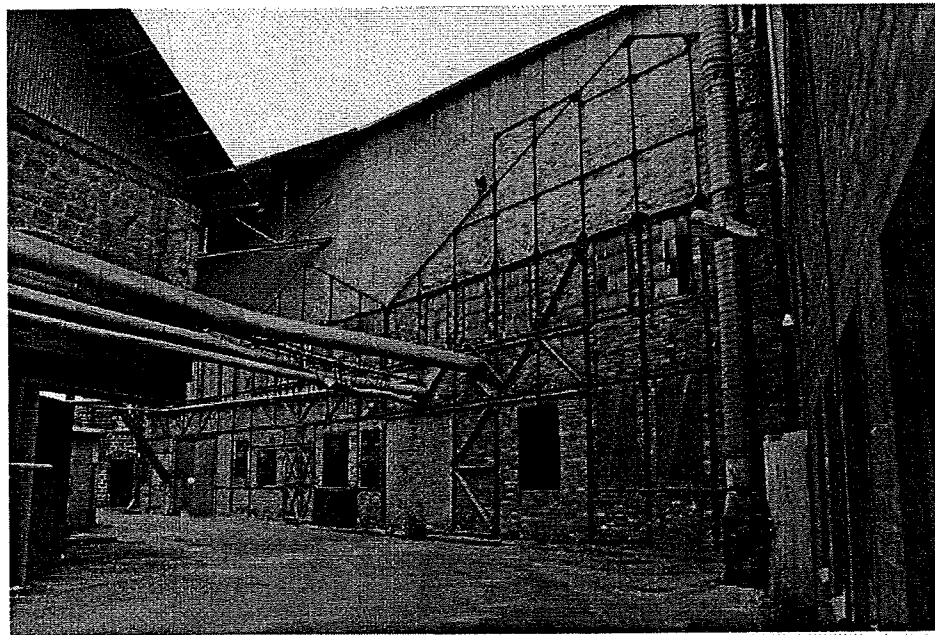
Planfiguren visar byggnaderna och hur de olika skeppen troligen låg i förhållande till varandra år 1922 när det nya grovjärnsvalsverket stod klart. Plan: Hanna Domfors 1999.

1. Provsmedjan, 2. Stampuset, 3. Grovplåtverket, 4. Ackumulatorhuset, 5. Kraftstationen, 6. Kokillgjuteriet, 7. Grovjärnsvalsverket, 8. Martinverket, 9. Medium- och finverket, 10. Stångjärns- och tunnplåtverket, 11. Valsverkskontoret.

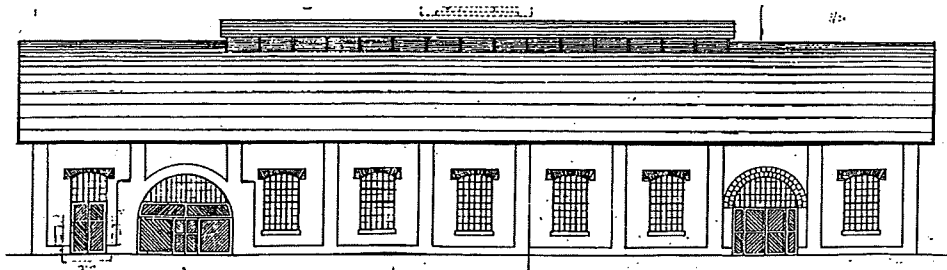

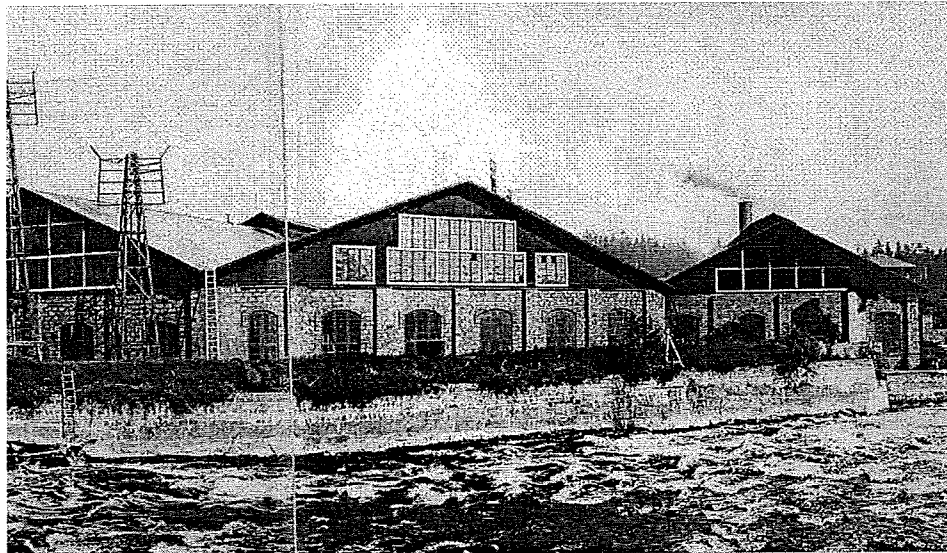
Konstruktionsritning från 1922 som förmodligen visar ett av de ursprungliga skeppens gavlar på "Snedaväggen". Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 42-0505.

"Snedaväggen" som den ser ut idag. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

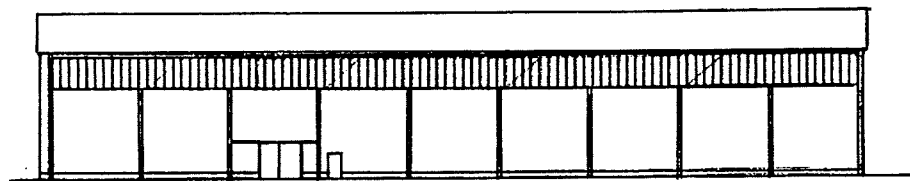

Fasadritning på grovplåtverkets ursprungliga del från 1905. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 48-0170.

Fotografiet från 1920-talet visar gavlarna på de äldre delarna av grovplåtverket. Denna del av grovplåtverket ersattes på 1950-talet av en ny tillbyggnad. Där älven forsar fram går idag en väg. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

År 1954 ersattes två tredjedelar av byggnaden av en ny byggnadskonstruktion där skeppen vreds 90 grader. Samtidigt kompletterades byggnaden åt öster med en glödgugnshall. De senare tillkomna byggnadsdelarna uppfördes av tegel i fackverk av stål och takstolarna är konstruerade av stålfackverk. Taktäckningen mellan de olika delarna skiljer sig, de äldsta delarna från 1905 har idag plåttäckning och de yngre är täckta med lättbetong.

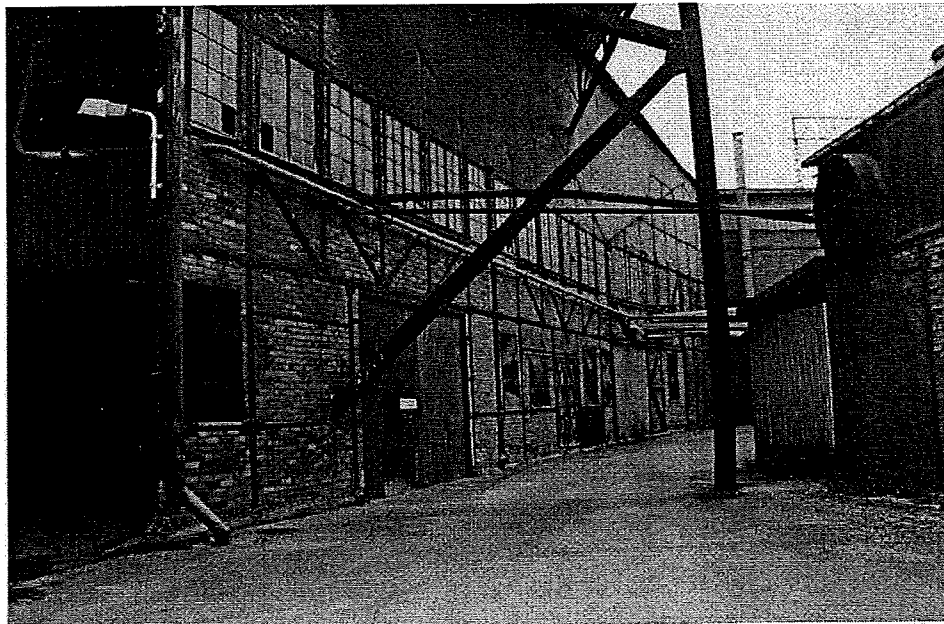
Fasadritning på grovplåtverkets nya västra vägg från 1954. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 45-1420.

En rest efter den ursprungliga golvbeläggningen som bestod av gatsten finns kvar i de äldsta delarna. I övrigt är golvet asfalterat. På den södra fasaden, som utgörs av de äldsta delarna, har många av fönstren satts igen. Några finns dock kvar, men täcks idag av plast som släpper igenom ett begränsat

ljus. Även de fönsterpartier på gavlarna som inte är igensatta med plåt täcks av plast.

Kulturhistorisk värdering

Grovplåtverket har en lång kontinuitet. De med tiden tillkomna och sammanfogade delarna påvisar tydligt järnverkets utveckling och anpassning till nya metoder och krav. De äldsta delarna har ett högt arkitektoniskt värde och stor miljöskapande betydelse, särskilt där de ansluter till den passage som bildas mellan grovplåtverket och den byggnad som idag hyser ämnesvalsverket.

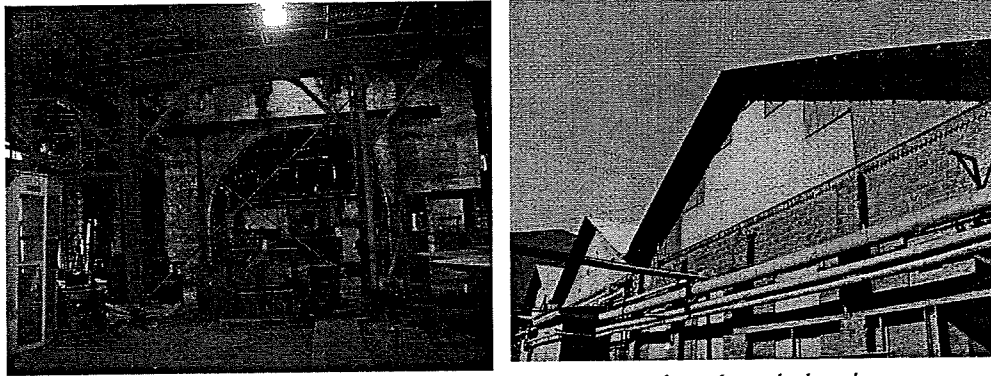
Mellan grovplåtverket och ämnesverkskomplexet bildas en intressant rumsbildning som kallas "Gröna Lund". Foto: Hanna Domfors 1999.

Rekommendation

Taken är delvis i akut behov av reparation, eftersom det regnar in på flera ställen. Även fönster och dörrar behöver renoveras. Det vore önskvärt om gavlarna mot söder på de äldsta delarna kunde rekonstrueras med sina ursprungliga träpaneler och fönsterpartier. En rekonstruktion skulle bidra till att återskapa en del av den ursprungliga arkitekturen och framhäva och tydliggöra de äldre delarna. Rester av både paneler och fönsterpartier finns kvar och kan, tillsammans med äldre bevarade ritningar (se bilaga 1) fungera som underlag för en rekonstruktion. De fönster som är igensatta med plåt på den äldre sidan bör tas fram och renoveras.

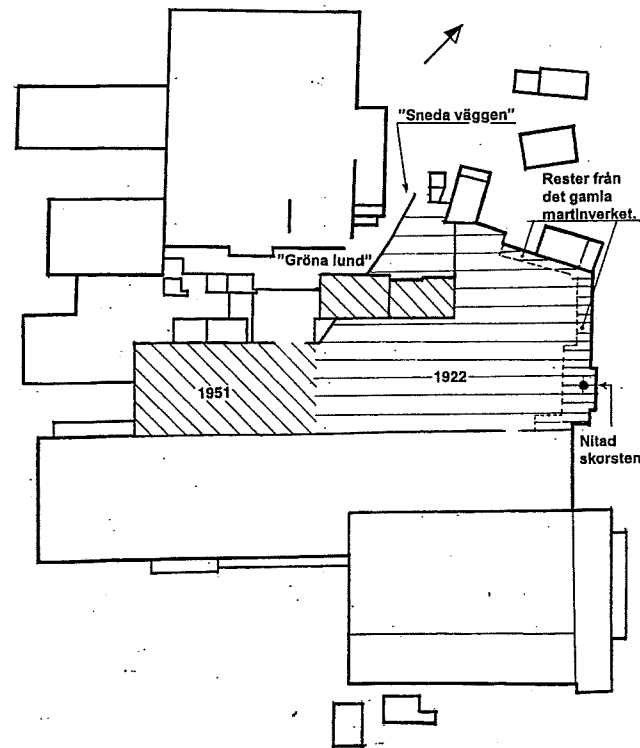
Byggnaden bör för att inte förfalla ytterligare snarast få en ny användning. Denna bör anpassas så att de delar som finns bevarade av de äldsta byggnadskropparna inte förvanskas. Delar av den fasta inredningen, såsom tra-

verser och ugnar, bör bevaras för att skapa en förståelse för byggnadens tidigare funktioner.

Rester efter 1905-års slaggtegelvägg som numera står inne i grovplåtverket och de sydöstra gavlarna som ursprungligen hade träpanel och riktiga fönster. Foton: Hanna Domfors och Anna-Karin Ericson 1999.

220 a Ämnesvalsverket (tidigare martin- och götvalsverk)

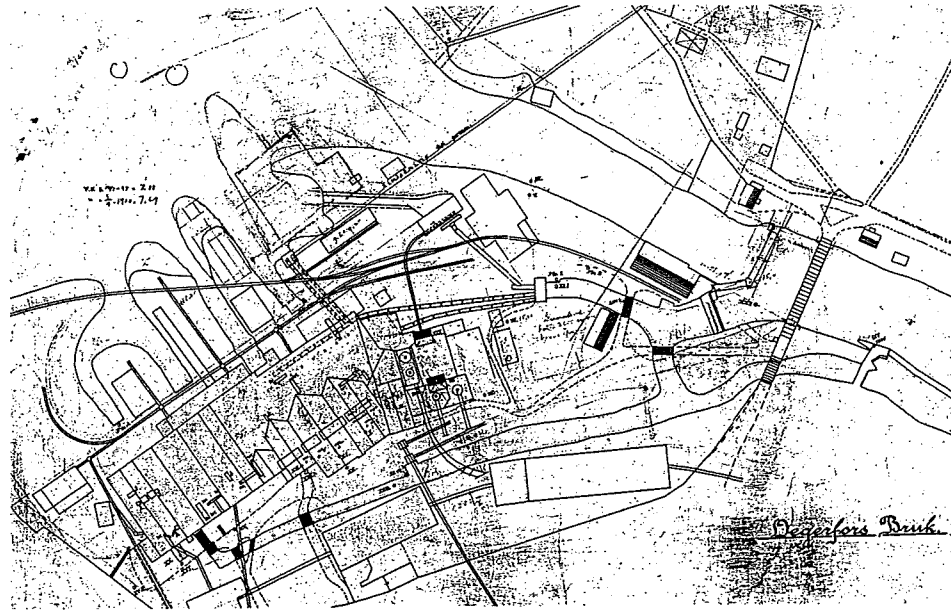

Planfigur över de inventerade byggnaderna med ämnesvalsverkets olika byggnadsetapper markerade. Plan: Hanna Domfors 1999.

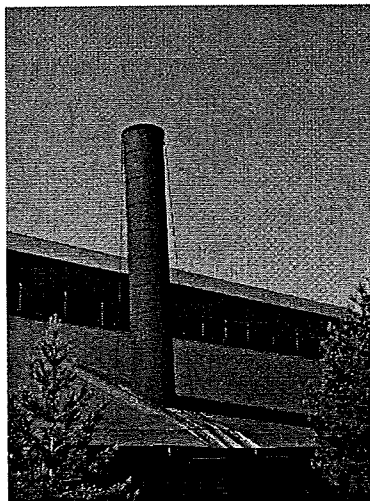
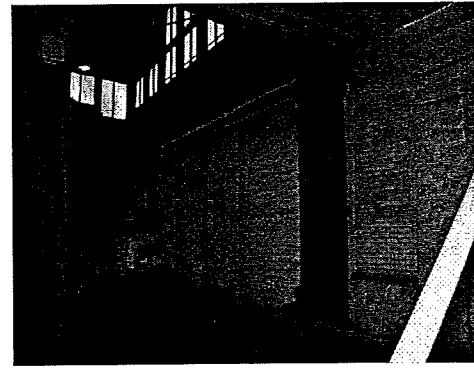
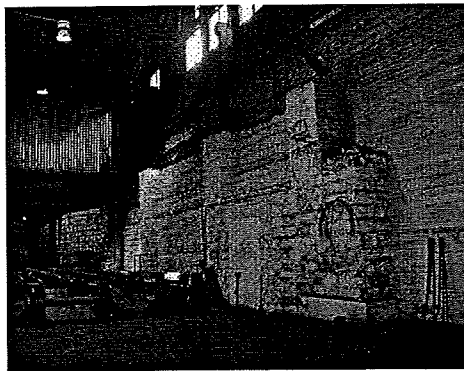
Byggnaden är idag mycket svår att tyda på de många om- och tillbyggnader som skett sedan de äldsta delarna uppfördes på 1890-talet. De hyste då martin- och götvalsverk och låg i anslutning till de två masugnarna. De fyra martinugnarna uppfördes successivt under 1890-talet. Ugnarna drevs av ett antal gengasgeneratorer. De äldre masugnarna ersattes 1931 med en modern

elektriskt ugn. Martinugnarna revs först 1948 efter det att man 1936 uppfört en stor modern martinugn på Kvarnnäset. Denna ugn kompletterades 1947 med en basisk ljusbågsugn.

Martinverket var inrymt i en byggnad med fyra skepp som låg i öst - västlig riktning i anslutning till ett långt skepp i nord - sydlig riktning som rymde götvalsverket. Rester efter dessa byggnader finns kvar i dagens väggar åt norr och öster.

Karta från 1897 som visar hur det gamla martin- och götvalsverket låg. Ur Degerfors järnverks arkiv.

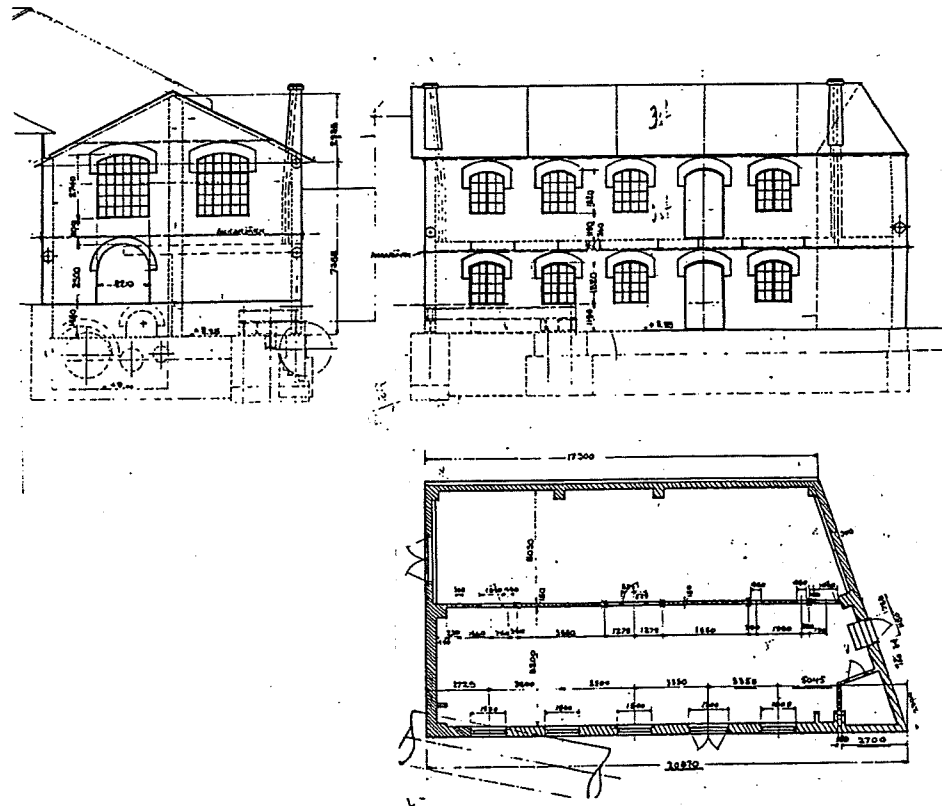

Ovan: rester efter det gamla martinverkets murar i slaggtegel. Foton: Anna-Karin Ericson 1999.

Vänster: äldre nitad skorsten på ämnesvalsverkets östra sida som möjligen kan härröra från en av martinugnarna. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Kraftstationen stod i förbindelse med det kulvertsystem som löpte under stora delar av järnverksområdet. Via en "rolspelsturbin" utvanns kraft ur vattnet.²¹ Troligtvis har kraftverket försett götvalsverket med energi. Så småningom togs kraftstationen ur bruk och byggdes istället om till verkstad. Detta medförde en del förändringar. Byggnaden var ursprungligen fristående, men har senare integrerats med ämnesvalsverkskomplexet. Taket har förändrats och den längsgående mellanväggen som finns utmärkt på 1915 års ritning, har tagits bort. En tegeltillbyggnad i en våning har tillkommit vid den norra gaveln.

Byggnaden nyttjades en bit in på 1980-talet, men har sedan dess stått tom.

Sektion, fasadritning och plan på kraftstationen från 1915. Skala 1:200. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 42-0455.

Kulturhistorisk värdering

Kraftstationen har ett byggnadshistoriskt värde och är en mycket viktig komponent i järnverksanläggningen p g a dess funktion. Den bidrar tillsammans med kokillguteriet och ackumulatorhuset även i hög grad till de spännande och kulturhistoriskt intressanta rumsbildningarna som uppstår mellan de utskjutande byggnadskropparna. Byggnaden utgör en omistlig del av anläggningen och bör bevaras.

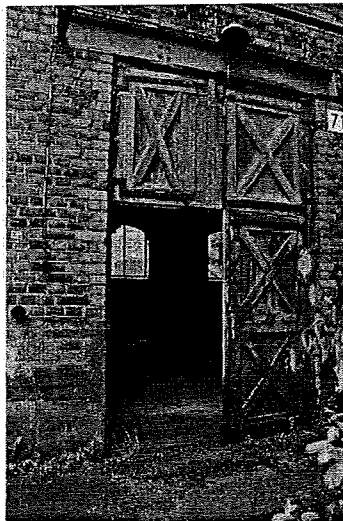
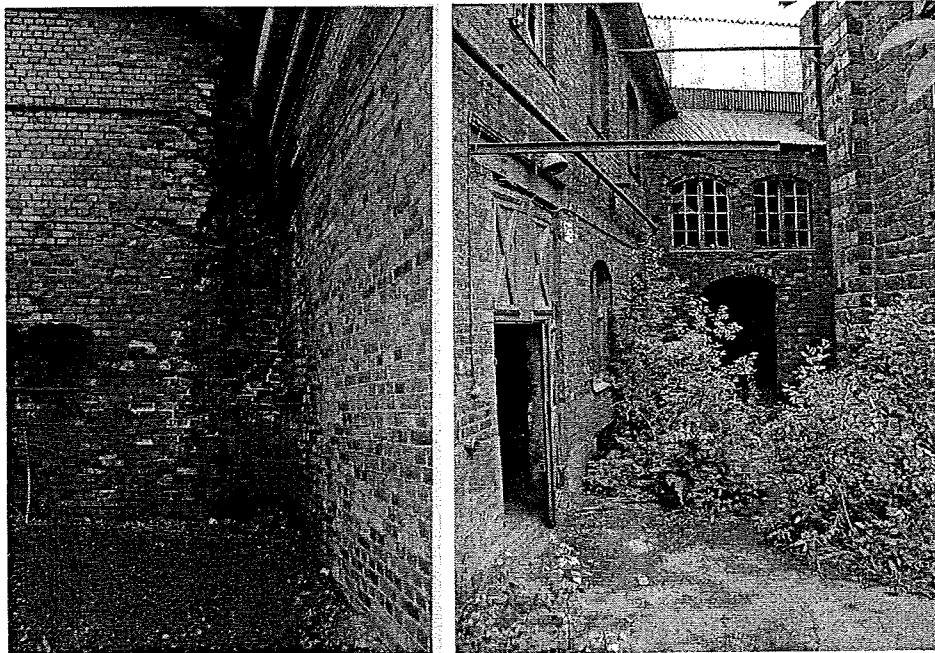
²¹ Ritning kraftstation 1915, Degerfors järnverks arkiv.

Rekommendation

Kraftstationen bör få en ny funktion. Vid eventuella förändringar bör inte exteriören förändras, ingrepp får inte göras i stommen och den nuvarande rumsindelningen med etagevåningen bör bevaras. Övrig fast inredning som bör bevaras är t ex fönster- och dörrfoder samt travers.

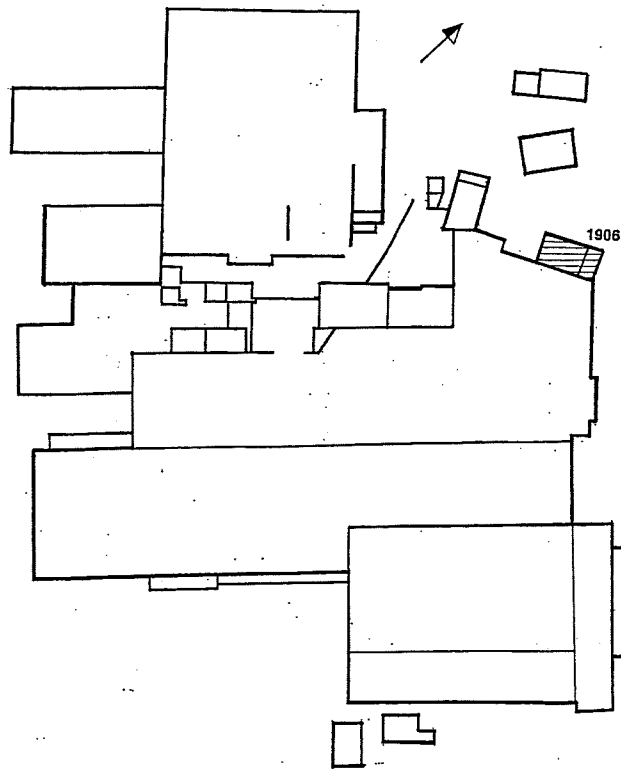
Kraftstationen är i mycket dåligt skick och bör omgående rustas upp. Taket behöver renoveras. Alla fönster utom ett fattas. Nya fönster kan rekonstrueras med det befintliga som mall. Ena dörrbladet i dubbeldörren fattas. Ett nytt kan rekonstrueras efter befintligt. Trägolvet sviktar oroväckande på flera ställen varför bjälklagets skick bör undersökas. I samband med en reparation av golvet finns en möjlighet att undersöka om något av det ursprungliga maskineriet finns kvar under golvet.

I anslutningen till ämnesvalsverket i det sydöstra hörnet har stora skador på teglet uppstått. Förmodligen beroende på vatten som rinner längs väggen, eftersom hängrännor och stuprör är dåligt skick. Skadan bör omgående repareras.

Ovan till vänster: skadad vägg. Ovan till höger: intressant rumsbildning mellan kraftstationen och ackumulatorhuset. Till vänster: dörr till kraftstationen.
Foton: Anna-Karin Ericson och Hanna Domfors 1999.

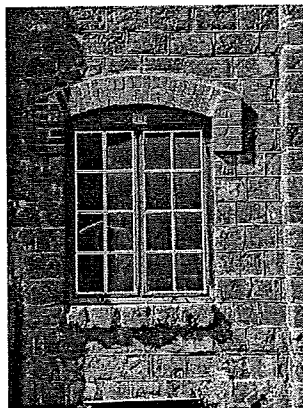
220:3 Kokillgjuteriet

Planfigur över de inventerade byggnaderna med kokillgjuteriet markerat.
Plan: Hanna Domfors 1999.

Byggnaden uppfördes år 1906 i slaggtegel. Den östra fasaden, som uppvisar det mest ursprungliga utseendet, har lisener och hörnkedjor i slaggtegel. Längs gavelröset löper en tandsnittsfris i tegel. De tätspröjsade fönstren har stickbågeformade överstycken i tegel. Takstolarna i stål bär upp sadeltaket som är täckt med korrugerad plåt.

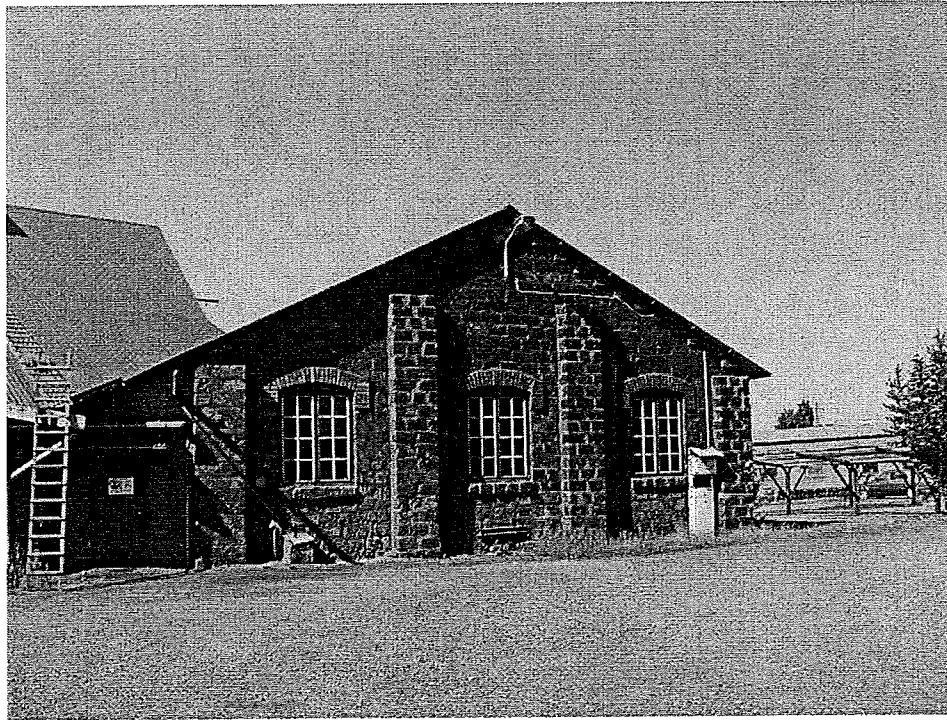
Gjuteriet var tidigare ihopbyggt med en numera riven byggnad på den norra långsidan och den västra gaveln. Den västra gaveln är kraftigt förändrad och istället för slaggtegel är denna uppmurad av tegel. Byggnaden som ursprungligen var fristående är idag sammanbyggd med ämnesvalsverket via den södra sidan. På den södra fasaden har ett antal fönster samt en dörr murats igen.

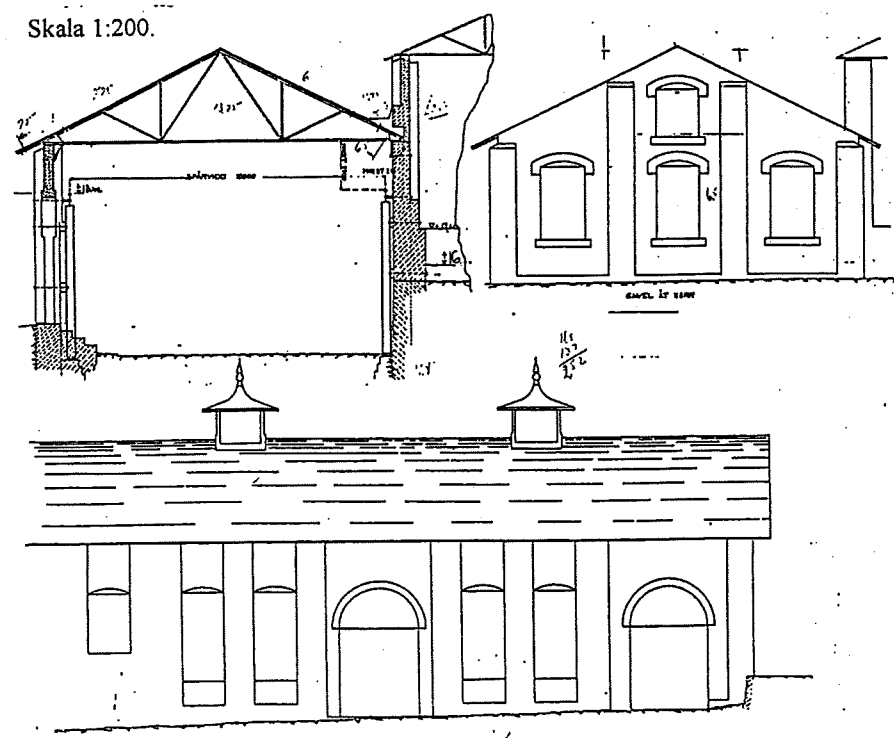
Det är oklart om byggnaden hyst andra verksamheter sedan gjuteriet avvecklades. Idag fungerar den som förråd och verkstad.

Detalj av fönster på den östra gaveln på kokillgjuteriet.
Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Östra gaveln på kokillguteriet. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Sektions- och fasadritningar på kokillguteriet från 1906. Skala 1:200. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 42-0445.

Kulturhistorisk värdering

Kokillguteriet är visserligen kraftigt förändrat, men har trots detta ett högt byggnadshistoriskt värde. Det utgör vidare en omistlig del för förståelsen av det äldre brukets produktionsapparat. Byggnaden har exteriört även vissa

arkitektoniska kvaliteter, främst i den östra gaveln som är den minst förändrade delen.

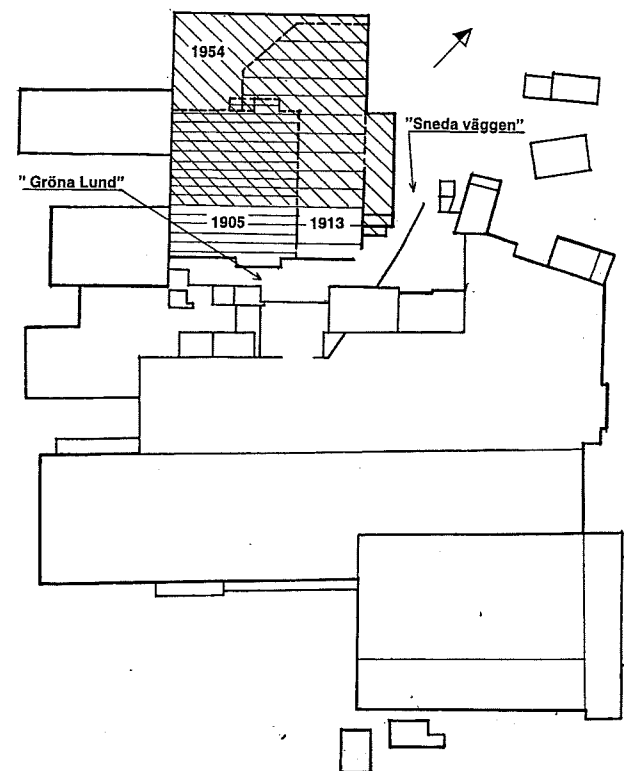
Kokillguteriet bidrar också till en intressant rumsbildning som uppstår mellan byggnaden och kraftstationen.

Rekommendation

Kokillguteriet bör bevaras. Dagens användning som förråd är bra, eftersom denna funktion inte innebär några förändringar i exteriören, rumsindelningen eller ingrepp i stommen. Äldre fasta snickerier såsom t ex fönster- och dörrfoder bör bevaras.

Tak och fönster är i relativt gott skick, men bör ses över. Byggnaden är placerad i anslutning till en sluttning och marken kring byggnaden, främst på den östra sidan, behöver dräneras.

224 Grovplåtverket

Planfigur över de inventerade byggnaderna med grovplåtverkets olika om- och tillbyggnader markerade. Plan: Hanna Domfors 1999.

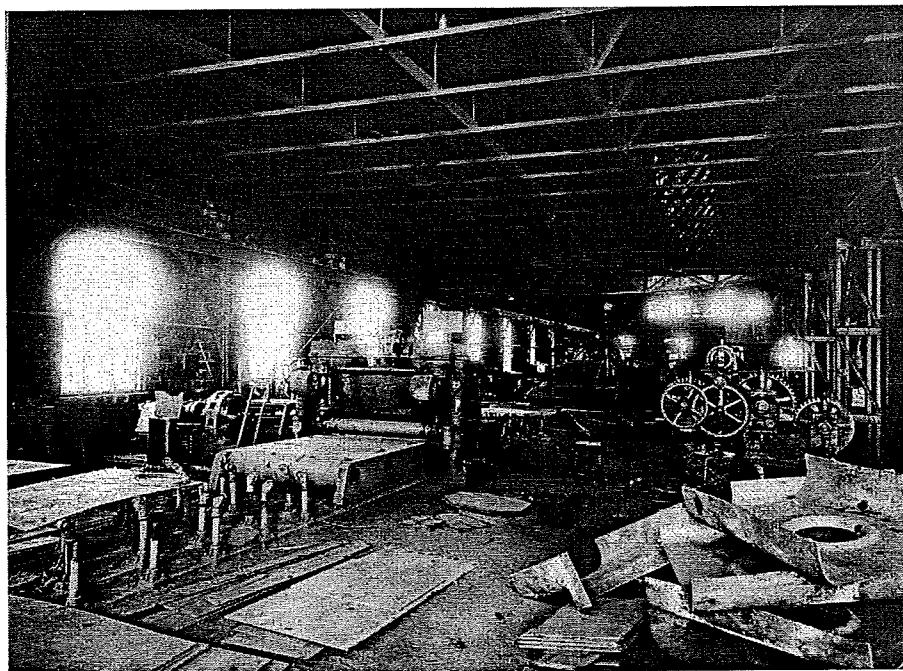
Byggnaden har genom tiderna haft flera olika funktioner och därför även kallats vid olika namn. Den uppfördes dock som grovplåtverk, då det år 1875 anlagda grov- och tunnplåtvalsverket blivit omodernt och behövde

ersättas med ett nytt mera lättarbetat verk.²² Konstruktionsritningarna gjordes på verkets eget ritkontor under ingenjör K J Sundströms ledning (se bilaga 1). Arbetet pågick i 4 år och i april 1905 var det nya grovplåtverket färdigt att tas i drift. Verket drevs av en vattenturbin och fick sitt vatten från dammen via en lång tubledning utefter älvstranden. Verket försågs med två valspar och ett flertal ugnar. Senare tillkom ett tredje valspar.

Grovplåtverket har sedan moderniserats i olika omgångar. Byggnaden fungerade som grovplåtverk fram till 1962 då ett nytt grovplåtvalsverk anlades på Strömsnäsudden. Först tio år senare inreddes den gamla verksbyggnaden på nytt för att anpassas till färdigställning. Denna verksamhet flyttades senare till andra lokaler och istället bedrevs under slutet av 1970-talet bl a färdigställning av verktygsstål i byggnaden. Idag står den tom och är till viss del mycket förfallen.

Byggnaden är uppförd i flera etapper allteftersom behov uppstått för att utvidga verksamheten. Av detta följer att den fyrskeppiga konstruktionen är komponerad av diverse olika material och tekniker.

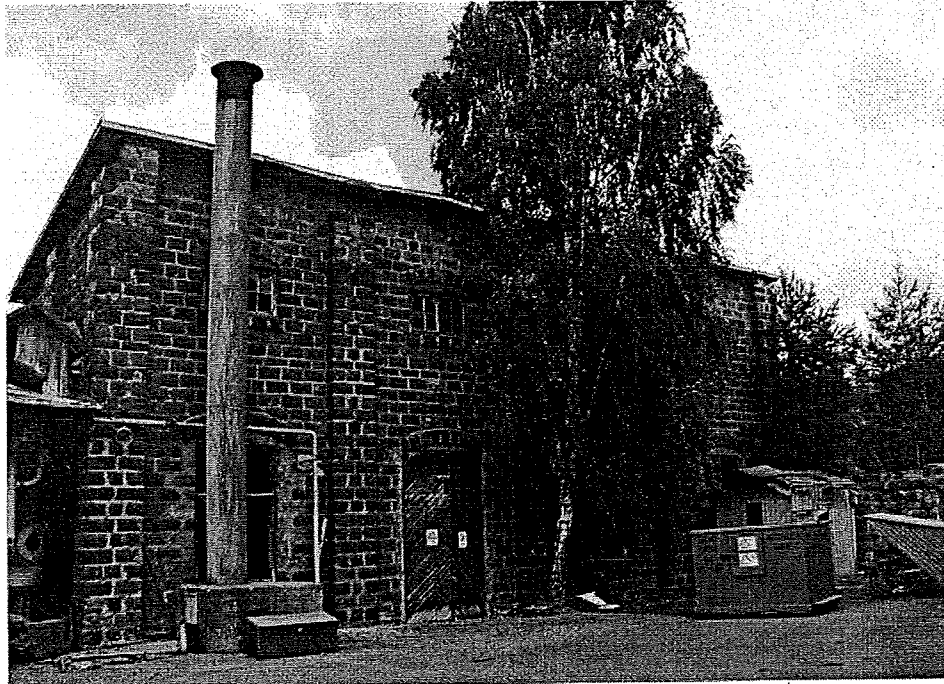
De delar som finns kvar av den tidigaste byggnaden har fortfarande takstolar av trä som förstärkts med järnstag och väggar i slaggtegel. Förändringar av den ursprungliga byggnadskroppen har därefter tillkommit näst intill vart tionde år. 1913 utvidgades byggnaden åt öster med ytterligare ett skepp samt en snedställd förlängning mot forsen. Dessa delar tog upp formspråket från 1905, men enbart fragmentariska delar av väggpartierna från 1905 och 1913 återstår idag. (Se även plan sid 38.)

Fotografiet från 1926 visar en del av interiören i den äldsta delen av grovplåtverket. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

²² Moberg, R W, sid 81.

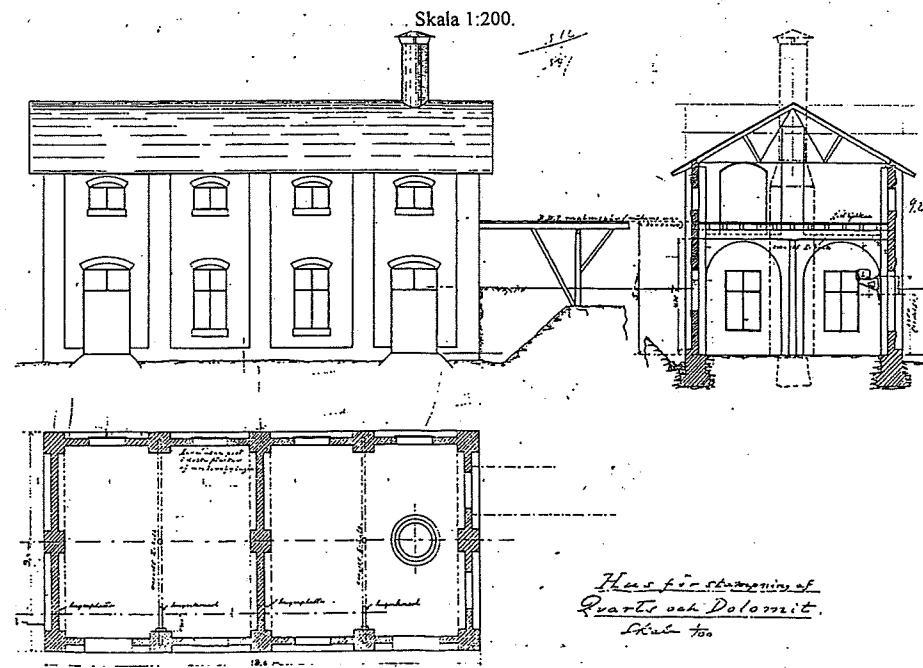
i trä är placerad centralt på den södra långsidan. Framför byggnadens södra sida finns en hög fristående cylindrisk skorsten i plåt samt en tillbyggd träkur, som förbinds med byggnaden genom en senare upptagen dörröppning.

Stamphuset från söder. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Stamphuset uppfördes på 1890-talet och lär ursprungligen ha använts till stampning av kvarts och dolomit. Kvarts användes till murbruket i ugnarna och dolomiten behövdes vid slaggtgeltillverkningen. Byggnaden har sedan genomgått ett antal förändringar och ombyggnationer. Flertalet fönster har murats igen främst på den norra fasaden där även marknivån höjts. Bjälklaget mellan våningsplanen har tagits bort och sadeltaket har bytts ut mot ett pulpettak. Orsaken till ombyggnationerna har varit anpassning till nya verksamheter, som t ex år 1944 när den byggdes om till kompressorcentral.²⁰

²⁰ Christerson, S. Bruksparken, Byggnadsinventering. Degerfors kommun 1997.

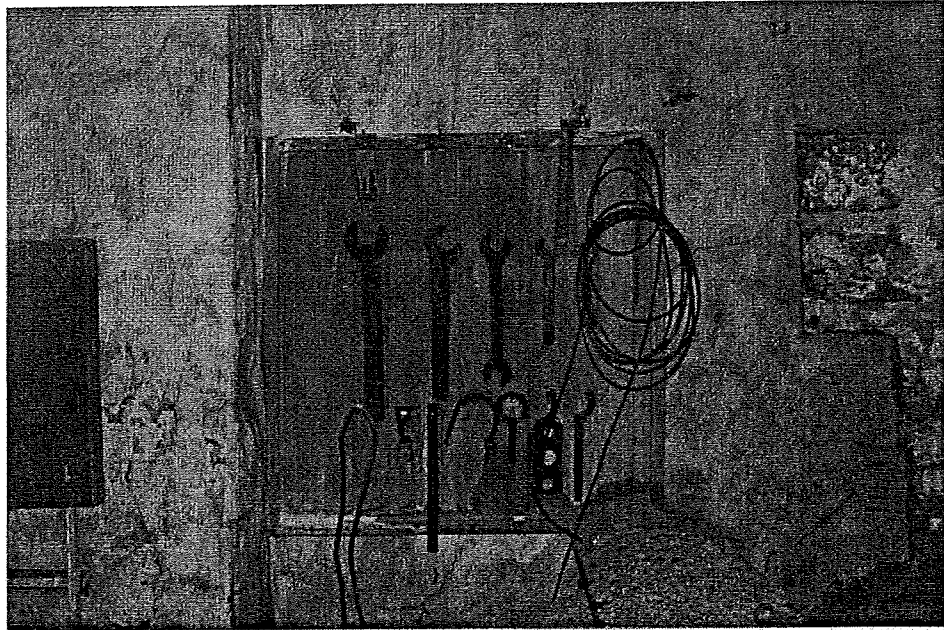
Söderfasad, sektion och plan från 1898 på stamphuset, skala 1:200. Ur Bruksparken, Byggnadsinventering.

Kulturhistorisk värdering

Stamphuset har visserligen genomgått en del förändringar, men det kulturhistoriska värdet består till viss del av dessa förändringar som visar på byggnadens olika funktioner genom tiderna. Mycket av maskineriet från kompressorcentralen finns bevarat och bidrar till att ge byggnaden ett industrihistoriskt värde. Den bevarade maskinparken ger även förståelse för byggnadens förändringar, t ex orsaken till varför bjälklaget avlägsnats.

Trots förändringarna i fasaden finns mycket kvar av den ursprungliga karaktären. De omsorgsfullt utformade byggnadsdetaljerna bidrar till byggnadens arkitektoniska värde. Stamphuset utgör vidare en omistlig länk i bebyggelsen som speglar den äldre bruksproduktionen.

Liksom provsmedjan är byggnaden en av de äldsta bevarade byggnaderna inom järnverksområdet och besitter ett högt byggnadshistoriskt värde. Material- och byggnadsteknik bidrar även till att ge byggnaden ett byggnadsteknikhistoriskt värde.

Ovan: verktygstavla i stamphuset. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Vänster: Interiör stamphuset. Foto: Hanna Domfors 1999.

Rekommendation

Stamphuset bör bevaras och bör liksom provsmedjan få en ny användning. För en eventuell ny användning måste troligen delar av maskinparken avlägsnas. Innan de tas bort bör de dokumenteras mer ingående. En eventuell ny användning bör dock inte medföra några ingrepp i stomme, förändringar av rumsindelning eller byggnadens exteriör.

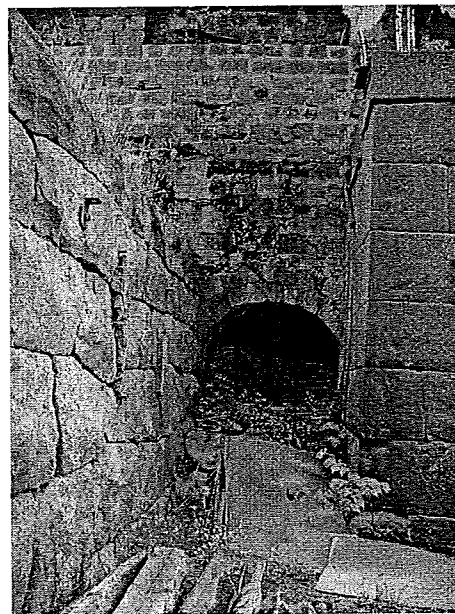
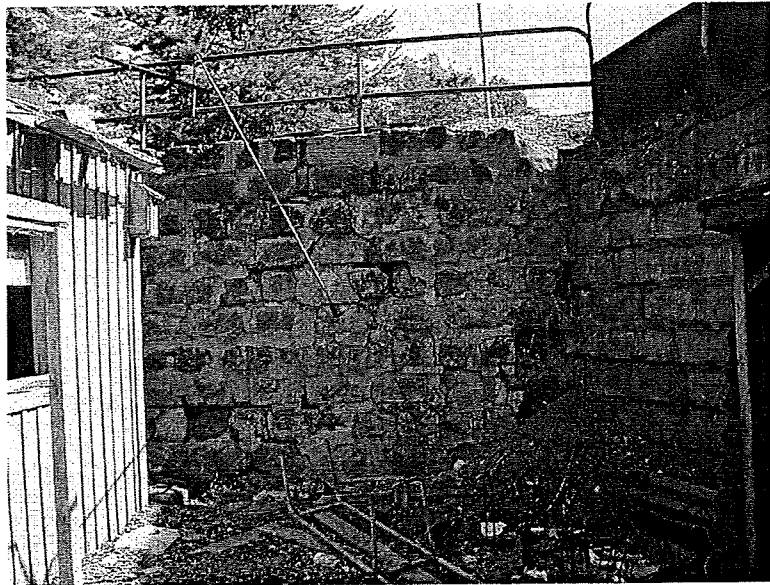
För att skapa en förståelse för byggnadens tidigare funktion bör traversen i taket bevaras. Fasta snickerier såsom dörr- och fönsterfoder bör bevaras.

Byggnaden är idag i mycket dåligt skick. Tak, fönster och dörrar bör omgående renoveras. Det finns ingen anledning att återställa det ursprungliga sadeltaket och dagens våningsindelning med öppen takstol bör vid en upp-

rustning bevaras. Byggnadens karaktär bör inte förvanskas och eventuella förändringar bör i största möjliga mån vara reversibla.

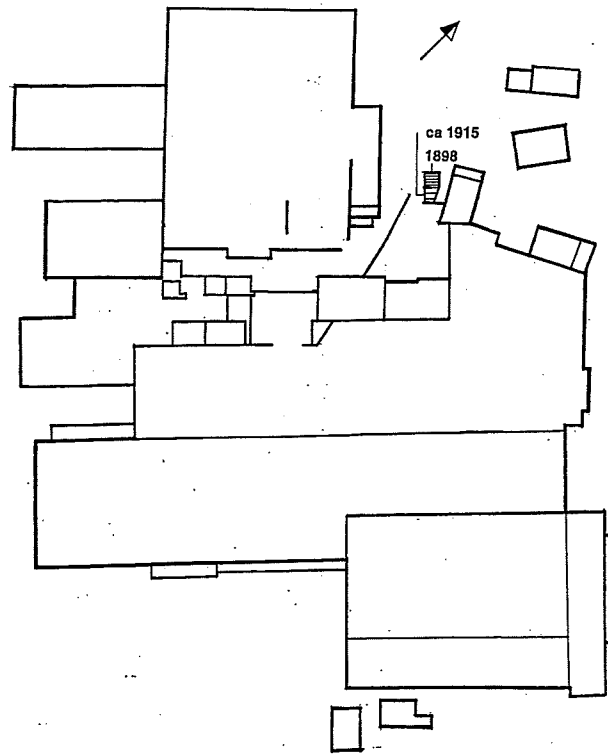
Mur och kulvert mellan stamphuset och kokillguteriet

Dessa bör inte tas bort eller förändras vid en eventuell vägdragning.

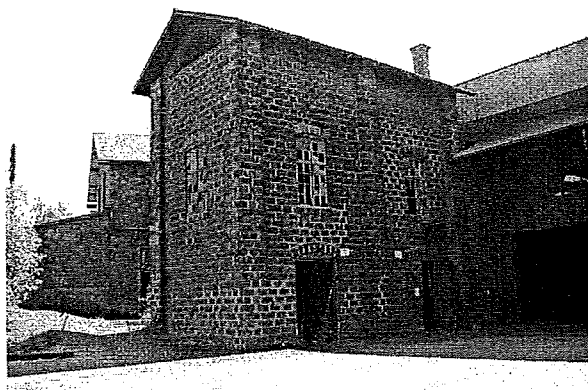
*Ovan: mur vid stamphuset. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.
Vänster: kulvert vid kokillguteriet. Foto: Hanna Domfors 1999.*

220:1 Ackumulatorhuset

Planfigur över de inventerade byggnaderna med ackumulatorhuset markerat.
Plan: Hanna Domfors 1999.

Byggnaden uppfördes 1898. Ursprungligen var den fristående med en kvadratisk grundplan och en höjd på närmare 11 meter samt utan våningsindelning. Byggnaden är uppförd i slaggtegel och har en ingång på den västra fasaden, som även är försedd med två tätspröjsade fönster. Ytterligare ett fönster finns på den norra gaveln. De stickbågeformade fönsteröverstyckena är utförda i slaggtegel. Sadeltaket är tegeltäckt och det norra gavelröstet är täckt med träpanel. Ursprungligen hade byggnaden ett tälttak. Takstolen är i trä och väggarna är invändigt obehandlade.

Ackumulatorhuset från nordväst och ankarlut. Foto: Anna-Karin Ericson och Hanna Domfors 1999.

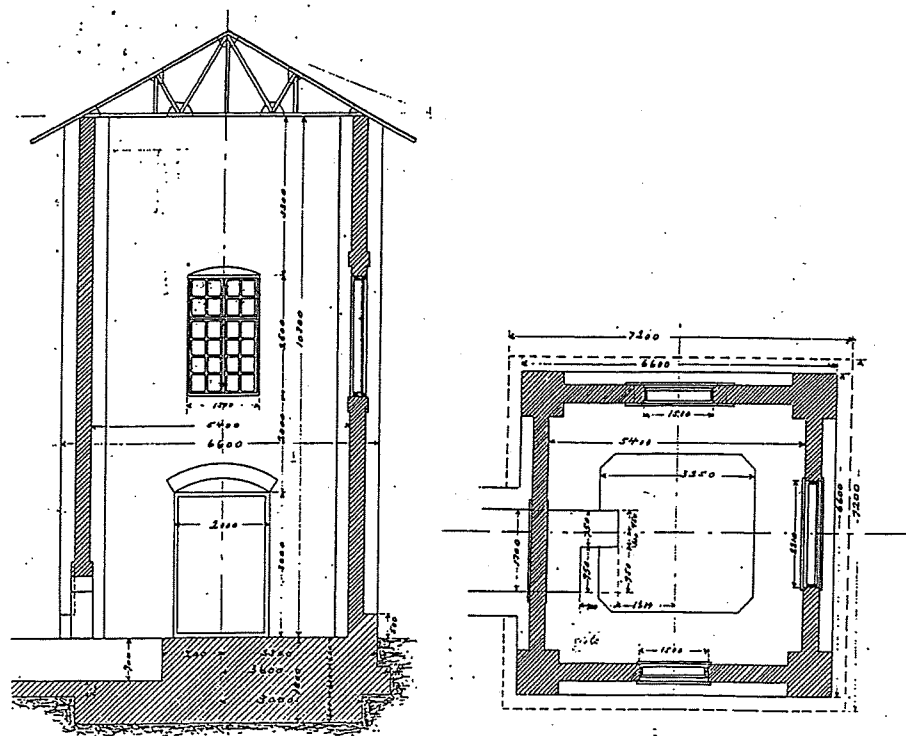

Någon gång efter sekelskiftet, troligen omkring 1915, anslöts byggnaden till det dåvarande götvalsverket. Detta skedde genom att den östra och den västra ytterväggen förlängdes till dubbla längder, vilket resulterade i att byggnaden delades in i två rum. På den ursprungliga sydfasaden, som nu kom att bilda innervägg, finns ett lågt valv i markplan. Ursprungligen fanns förmodligen en kulvert i anslutning till detta valv. Den tillbyggda delen har samma utförande som den äldsta delen, och de tidigare artikulerade hörnen utgör efter tillbyggnaden dekorativa lisener. Slaggteglet och fogarna skiljer sig dock något i utförande från den äldsta delen.

Troligtvis användes ackumulatorn som en säkerhetsventil. Om något skulle inträffa så att vattenflödet till någon av kulvertarna måste stängas av trängde det överflödiga vattnet upp i ackumulatorns cistern. Där lagrades det till dess att vattenflödet släpptes på igen och fungerade då förmodligen som extra pådrivande kraft. Cisternen är borttagen, men dess infästningar av järn finns kvar på väggarna.

Det är oklart om byggnaden haft någon annan funktion sedan ackumulatortorn togs ur drift. Idag står byggnaden tom och har förmodligen gjort så mycket länge, vilket har lett till att byggnaden är i dåligt skick.

— Hus för stora ackumulatortorn —

Sektion och plan från 1898 på ackumulatortornhuset. Skala 1:100. Ur Degerfors järnverks arkiv, ritningsnr. 42-11719.

Kulturhistorisk värdering

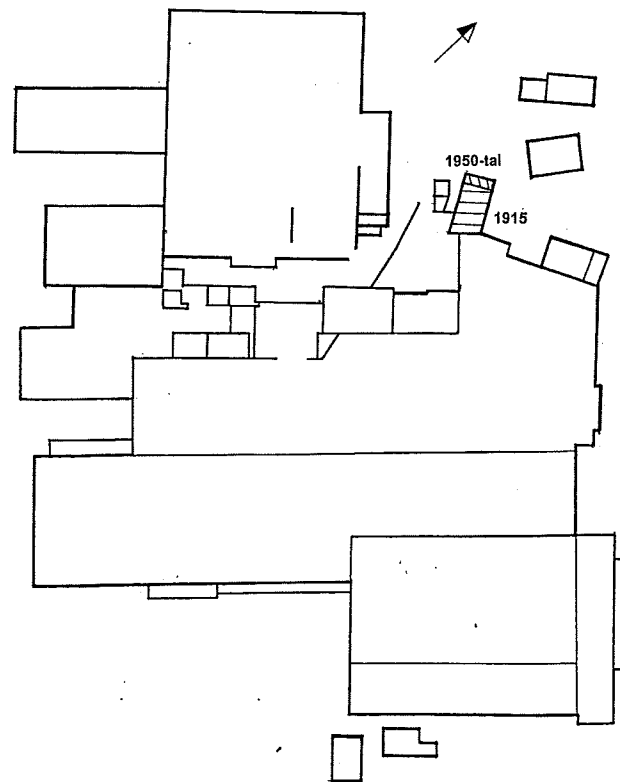
Akkumulatorhuset tillhör en av de äldsta bevarade byggnaderna inom verksamhetsområdet och är relativt oförändrat sedan tillbyggnaden på 1910-talet. Om-sorgen om byggnadsdetaljerna gör att byggnaden har ett arkitektoniskt värde.

Akkumulatorhuset har ett högt teknikhistoriskt värde p g a sin byggnadsteknik, där man kan avläsa två olika typer av slaggtegel med olika fogar. Byggnaden bör vidare ses som ett viktigt historiskt dokument med sin nära anknytning till det för bruksdriften så viktiga vattnet.

Rekommendation

Akkumulatorhusets fönster och dörrar bör snarast renoveras så att de kan erbjuda skydd mot väder och vind och mot oönska gäster. Duvträck bör avlägsnas från golv och väggar. Akkumulatorhuset bör inte få någon ny användning, eftersom det förmodligen skulle innebära alltför stora ingrepp i t ex stomme. Byggnaden bör bevaras i oförändrat skick, som ett historiskt dokument.

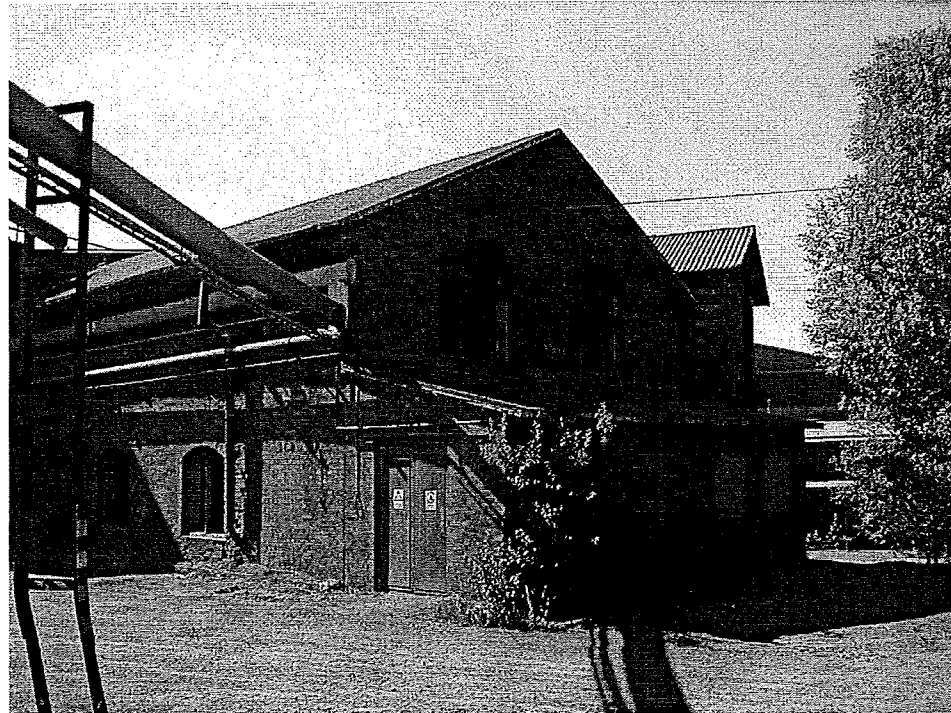
220:2 Kraftstationen

*Planfigur över de inventerade byggnaderna med kraftstationen markerad.
Plan: Hanna Domfors 1999.*

Byggnaden uppfördes troligen omkring 1915. Den är byggd i två våningar med en stomme av tegel och inslag av slaggtegel. Takstolarna är utförda i stål med lättbetongtäckning och papp.

De invändiga väggarna är delvis putsade och golvbeläggningen är av brädor. En etagevåning bärs upp av kraftiga nitade stålpelare. I taket finns en travers bevarad.

Kraftstationen från nordost. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

*Vänster: interiör i kraftstationen.
Ovan: travers på hjul i taket.
Foton: Hanna Domfors 1999.*

Uddeholm AB och Uddcomb Sweden AB

År 1939 togs samtliga aktier i Degerfors Jernverks AB över av Uddeholm AB vilket ledde till en ny expansion vid verket och att flera nya byggnader uppfördes.¹³ En av dem var Bruksmässen som är placerad på den plats där Övre bruket tidigare låg. Mot Bruksmässen uppfördes år 1947 en kraftstation som förutsatte att Letälven flyttades och att vattnet istället ledades i tunnlar ned till Agsjön.¹⁴ Den torrlagda älvfåran fylldes igen liksom de utgrävda kanalerna och den ursprungliga dammbyggnationen revs. Den nya kraftstationen innebar att valsverkets vattenturbiner försvann och elektrifieringen kunde genomföras helt. Markförändringarna på 1940-talet gör att det idag kan vara svårt att förstå anledningen till brukets ursprungliga placering och vissa av byggnadernas läge.

På 1950-60-talen var järnverket som störst med upp till 2.500 anställda.¹⁵ I slutet av 1960-talet bildades ett nytt bolag, Uddcomb Sweden AB, och delar av verkstadsproduktionen flyttades till Karlskrona.

Utvecklingen från 1970-talet fram till idag

Lågkonjunkturen under sent 70-tal ledde till nedskärningar bland de anställda. Datoriseringen av arbetsförloppet har även den bidragit till att antalet arbetsplatser minskats. Den överkapacitet som blev följderna av den minskade efterfrågan resulterade i en omstrukturering av järnverket. 1984 köptes Uddeholms dotterbolag - Degerfors Jernverk AB av Avesta AB.¹⁶ Under 1990-talet gick Avesta AB samman med British Steels rostfria avdelning och bildade Avesta Sheffield AB. Idag är Avesta Sheffield-koncernen en bland de tre största stålproducenterna i Europa. Trots detta har Degerfors järnverk varit nedläggningshotat flera gånger under 1990-talet. 1999 har verket cirka 500 anställda.

¹³ Uddeholm Stålrörelsen, Degerfors Teknisk data, 1975.

¹⁴ Moberg, sid 97.

¹⁵ Svenska Län. Örebro läns förvaltning och bebyggelse 1949, sid 219-222.

¹⁶ [Http://www.avesta-sheffield.se](http://www.avesta-sheffield.se)

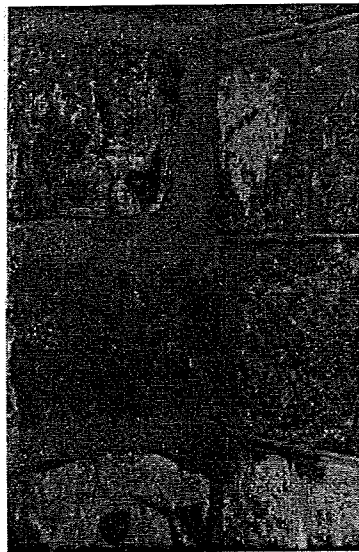
OLIKA BYGGNADSSKICK VID DEGERFORS JÄRNVERK

Slagghus

Degerfors Järnverk har ett bygnadsbestånd som uppförts under olika tids-epoker. Resultatet har således blivit en till synes oplanerad och varierad bebyggelsemiljö som speglar de olika tidsskedenas byggnadstekniker och stil-ideal.

De äldsta byggnaderna på verksområdet är uppförda av slaggtegel, vilket tidigare var ett vanligt byggmaterial kring hyttorna och järnverken i Bergslagen. Av det bevarade bygnadsbeståndet inom järnverksområdet finns ett antal slagghus som är uppförda under 1880-1910-talen i en rik slaggstensarkitektur. Många av byggnaderna har omsorgsfullt utformade byggnadsdetaljer såsom markerade hörnkedjor samt dörr- och fönsteromfattningar.

De slagghus på järnverksområdet som är uppförda en bit in på 1900-talet har andra fogar än de äldre husen. 1900-talsbyggnaderna har genomgående rundfogar medan de äldre byggnaderna har slätstrukna och något bredare fogar. Detta är kanske mest tydligt på ackumulatorhuset vars första etapp är uppförd i slutet av 1890-talet och den senare etappen på 1910-talet.

Fogarna på den äldsta delen av ackumulatorhuset är släta medan den yngre tillbyggnaden har rundfogar. Foto: Hanna Domfors 1999.

Byggnader av slagg i allmänhet uppfördes under en begränsad tidsepok, ca 1750 - 1910.¹⁷ Den alltmer omfattande användningen av slagg som byggnadsmaterial under 1800-talet berodde dels på ett framväxande krav på mer eldbeständiga hus, dels på att järnframställningen slukade träkol. Virke blev

¹⁷ Gunnarsson, Ann Mari, sid 9-11.

därför en bristvara medan slagg, som är en restprodukt vid järnframställningen, hela tiden producerades.

Det fanns olika tekniker för hur man tillvaratog slaggen. Ett sätt var att tömma ut slaggen på en sandbädd, vilket resulterade i ett slaggflis, men det gick även att nyttja kokiller som gav en formad byggsten, s k slaggtegel.¹⁸ Slaggtegel gjöts främst i områden med malm som gav hållbar slagg. Bergslagen var känt för sina bergsmalmer som gav järn av mycket hög kvalitet.

Tegelbyggnader

Nästa byggnadsepok i Degerfors järnverks historia infaller från 1920-talet och framåt. Byggnadsbeståndet från den tiden och fram till idag har främst uppförts av tegel och fram till 1950-talet har fackverkskonstruktioner i stål med tegelfyllning varit den vanligaste byggnadstekniken.

Fackverkskonstruktionerna medgav att man kunde uppföra mycket långa byggnader bestående av ett eller flera skepp. Skeppen täcktes med tak försedda med lanterniner som kunde släppa in ljus och fungera som ventilationsöppningar. Takstolarna bars upp av invändiga fackverk och stålpelare. De olika ståldelarna i fackverken nitades ursprungligen ihop, men på 1940-talet blev det allt vanligare att fogarna svetsades ihop. Fackverken och takstolarna tillverkades självklart vid verket.

---

¹⁸ Gunnarsson, Ann Mari, sid 42.

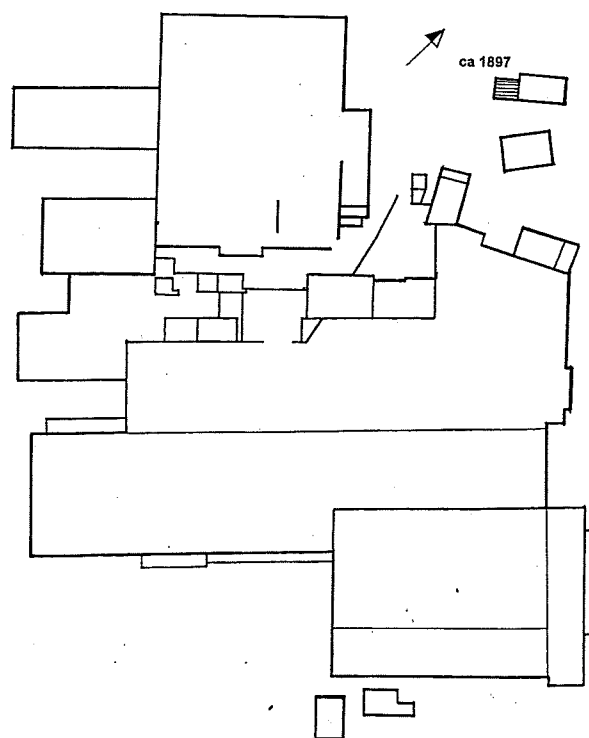
BYGGNADSBESKRIVNINGAR

Produktionsprocessen

För att förstå de olika byggnadernas placering och funktion följer här en förenklad och kort förklaring till det äldre järnverkets produktionsprocess.

Först krossades malmen till lämplig storlek i stampen, därefter rostades den i rostugnen (senare sintringsugnar) och slutligen smältes malmen till tackjärn i masugnen. I martinugnarna förädlades tackjärnet till stål som sedan tömdes från ugnarna i kokiller¹⁹, där stålet formades till göter som sedan valsades ut i götvalsverket. Efter att ha svalnat på en svalbädd bearbetades de vidare i medium- och finverket till önskad ämnesdimension. Ämnena kunde sedan omformas till tunn- eller grovplåt. För alla dessa steg i processen uppfördes efter hand byggnader, som kom att ligga i anslutning till varandra. Byggnaderna placerades kring masugnarna som utgjorde "hjärtat" i verket (se planfigur sid 38). Byggnaderna kommer att beskrivas var och en för sig i följande text. Numreringen av dessa är densamma som deras brandnummer.

234 Provsmedjan

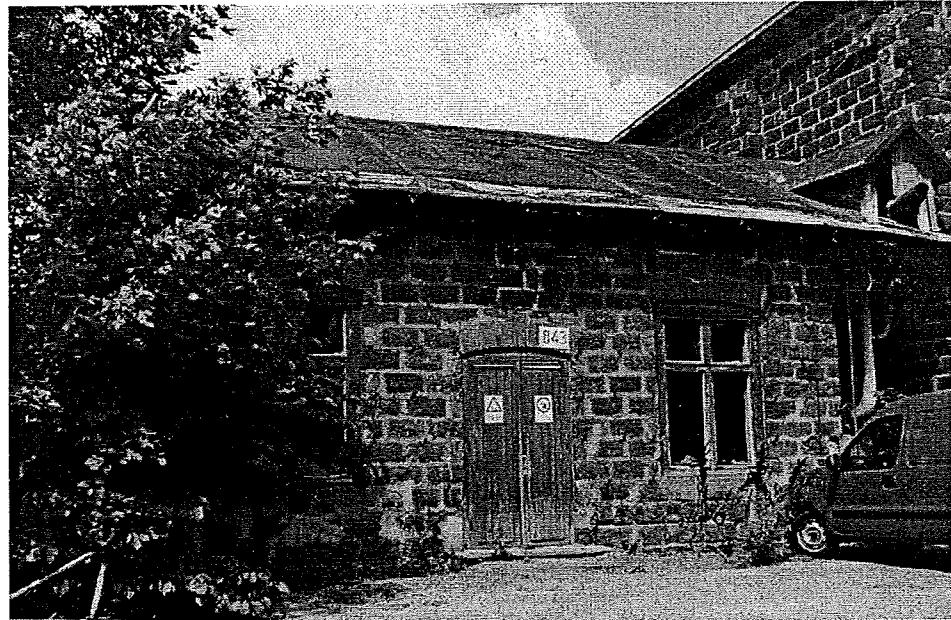

*Planfigur över de inventerade byggnaderna med prouvsmedjan markerad.
Plan: Hanna Domfors 1999.*

¹⁹ Kokill är en gjutform för t ex slagtegel eller s k "göter" som är klumpar av stål.

Provsmedjan är uppförd i slaggtegel i en våning med sadeltak täckt av papp. Takstolen är av trä. Den dubbelslagiga dörren i trä är placerad centralt på den södra långsidan. Dörren flankeras av två korspostfönster med stickbågeformade överstycken i tegel. På den västra gaveln finns ytterligare ett fönster. Den norra fasaden är fönsterlös. Smedjan är sammanbyggd med det intilliggande stamphuset, genom att taket förlängts en bit så att det täcker mellanrummet mellan byggnaderna.

Byggnaden har en rektangulär grundplan och är indelad i två rum. Mellanväggen är av trä. De bärande väggarna är invändigt putsade och golven är av betong. Byggnaden har ingen specifik fast inredning.

Provsmedjan från söder. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

Den äldsta bevarade ritningen på provsmedjan är daterad år 1898. Byggnaden finns dock utsatt på en karta redan 1897.

Byggnaden har genom åren använts till flera olika funktioner, förutom smedja. År 1975 nyttjades den som tryckluftsverkstad. När denna verksamhet upphörde är oklart och byggnaden har under de senaste åren stått tom, vilket varit förödande för dess tillstånd.

Kulturhistorisk värdering

Provsmedjan har både ett högt arkitektur- och byggnadsteknikhistoriskt värde. Slaggsten är ett material som i hög grad präglar Bergslagens bebyggelse, framförallt i bruksmiljöer och slagghusen bör ses som historiska dokument som ska bevaras för framtiden.

Byggnaden är en av de äldsta bevarade byggnaderna inom verksamhetsområdet och har exteriört endast genomgått ett fåtal mindre förändringar sedan bygg-

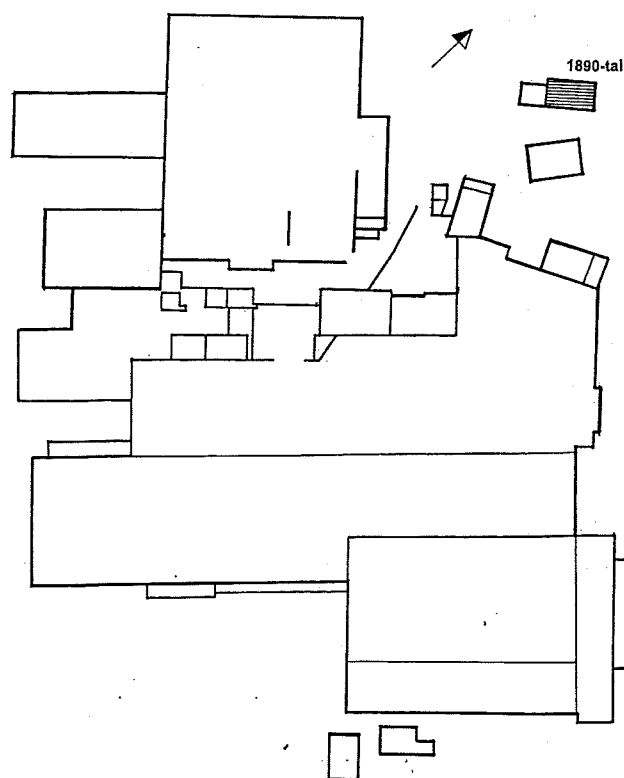
nadstiden vilket bidrar till autenticitetsvärdet. Provsmedjan utgör vidare en omistlig länk i bebyggelsen som speglar den äldre bruksproduktionen.

Rekommendation

Provsmedjan bör bevaras och få en ny användning i de kommande förändringarna inom området. Den nya användningen bör dock inte medföra några ingrepp i stommen, förändring av rumsindelning eller av byggnadens exteriörer. Byggnadens karaktär får inte förvanskas och eventuella förändringar bör i största möjliga mån vara reversibla. Fasta snickerier såsom t ex dörr- och fönsterfoder bör bevaras.

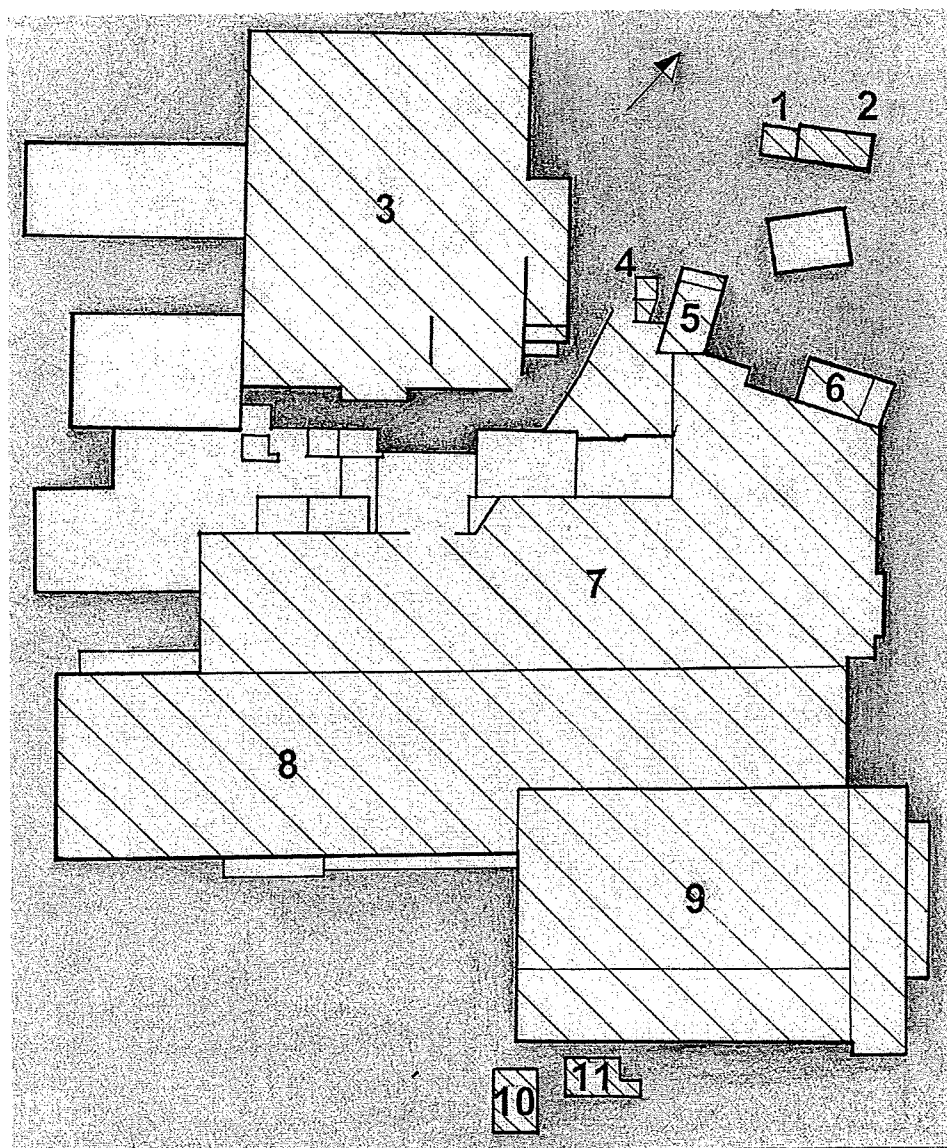
Byggnaden är i akut behov av en upprustning av tak, fönster och dörr. Eventuellt måste även bjälklag och undertak bytas ut.

235 Stamphuset

*Planfigur över de inventerade byggnaderna med stamphuset markerat.
Plan: Hanna Domfors 1999.*

Byggnaden är uppförd i slaggtegel i en och en halv våningar. Takkonstruktionen består av lättbetong på stålbalkar. Yttertakets är klätt med papp. Botenvåningen har höga tätspröjsade korspostfönster med stickbågeformade överstycken i slaggtegel. Övervåningens fönster har en liknande utformning, men är betydligt lägre. Fasaden delas in av lisener. Den dubbelslagiga dörren

PLANFIGUR MED DE INVENTERADE BYGGNADERNA MARKERADE.
1. Provsmedjan, 2. Stamphuset, 3. Grovplåtverket, 4. Ackumulatorhuset, 5. Kraftstationen, 6. Kokillguteriet, 7. Ämnesvalsverket, 8. Ämnesbehandlingen, 9. Mediumplåtverket, 10. Valsverkskontoret, 11. Tunplåtverk och ställverkshall.
Plan: Hanna Domfors 1999.

HISTORIK

Två bruk anläggs vid Letälven

År 1660 fick Georg Camitz (1623-1687) privilegium av Bergskollegium för en smideshammare i Degernäs ström i Letälven.¹ Sex år senare fick han tillstånd att uppföra ytterligare en hammare 500 meter uppströms. De båda bruken kom att kallas Nedre respektive Övre bruket. Förutom tillstånd för de två hamrarna lyckades Camitz även förvärva egendomar och rätten till laxfiske i älven som hade en fallhöjd på ca 7 meter. Släkten Camitz kom ursprungligen från Schlesien och de båda bruken drevs parallellt av samma släkt i över 200 år.² Till det Övre bruket hörde Degernäs gård och till det Nedre bruket Strömsnäs. Den sistnämnda gården revs på 1960-talet.

Bruken under första delen av 1800-talet

Bruksdriften fortsatte under 1800-talet under olika ägare och framförallt det Nedre bruket utvecklades successivt till ett järnverk med allt större kapacitet. År 1859 upphävde Bergskollegium förbudet för ägarna av hammarsmedjor att anlägga egna masugnar.³ Två år senare uppfördes den första masugnen vid Nedre bruket och när rostugnen och kolhusen ett år senare stod färdiga kunde masugnen tas i bruk. En avgörande betydelse för att de dåvarande ägarna till Nedre bruket, bestämde sig för att satsa på järnverket var beslutet att dra den Nordvästra stambanan förbi Degerfors. Banan drogs genom Degerfors år 1866 och några år senare var Nora bergslags järnväg klar. Dessa två järnvägslinjer knöts samman på verksområdet för att på bästa sätt nyttja den nya transportmöjligheten.

Degerfors AB

Under andra delen av 1800-talet infördes en mängd nya tekniska metoder för järnframställning. Dessa krävde allt större investeringar och många av de mindre bruken hade inte möjlighet att följa med i den tekniska utvecklingen, vilket bidrog till den så kallade "bruksdöden". Utvecklingen gick istället mot en koncentring av järnhanteringen till färre och större anläggningar. Degerfors järnverk var ett av de bruk som genom en kraftig omdaningsprocess förändrades till ett stort järnverk och redan på 1870-talet var det landets fjärde största.

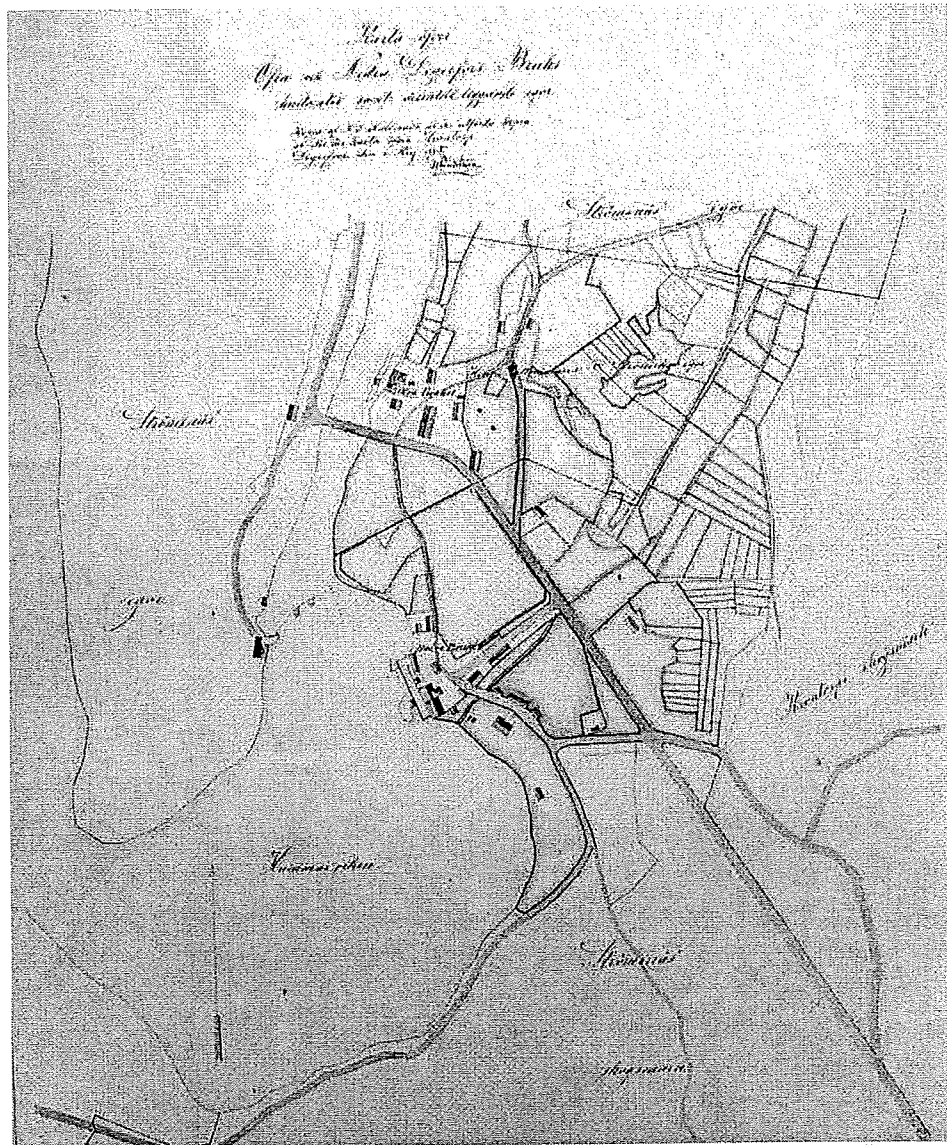
Övre och Nedre bruket som under en stor del av 1800-talet varit skilda åt förenades åter under en gemensam ägare år 1871 i och med det nybildade

¹ Kulturmiljöer i Degerfors kommun, Fördjupning av översiktsplan ÖP 95, sid 26.

² Nyström, C, sid 7.

³ Moberg, R. W, sid 45-46.

aktiebolaget Degerfors AB.⁴ I samband med detta lades det Övre bruket ner. Under 1870-talet expanderade det Nedre bruket kraftigt. Bruket leddes under den här perioden av disponent Joseph Larsson (1832-1884) som trots den rådande lågkonjunkturen genomförde en kraftig omdaning av bruket till ett för tiden modernt järnverk. År 1872 togs ett viktigt beslut för verkets framtid, nämligen att anlägga ett plåtvalsverk med trån för grov- och tunnplåt. Detta innebar att Degerfors blev ett av de få plåtspecialiserade verken i landet.⁵

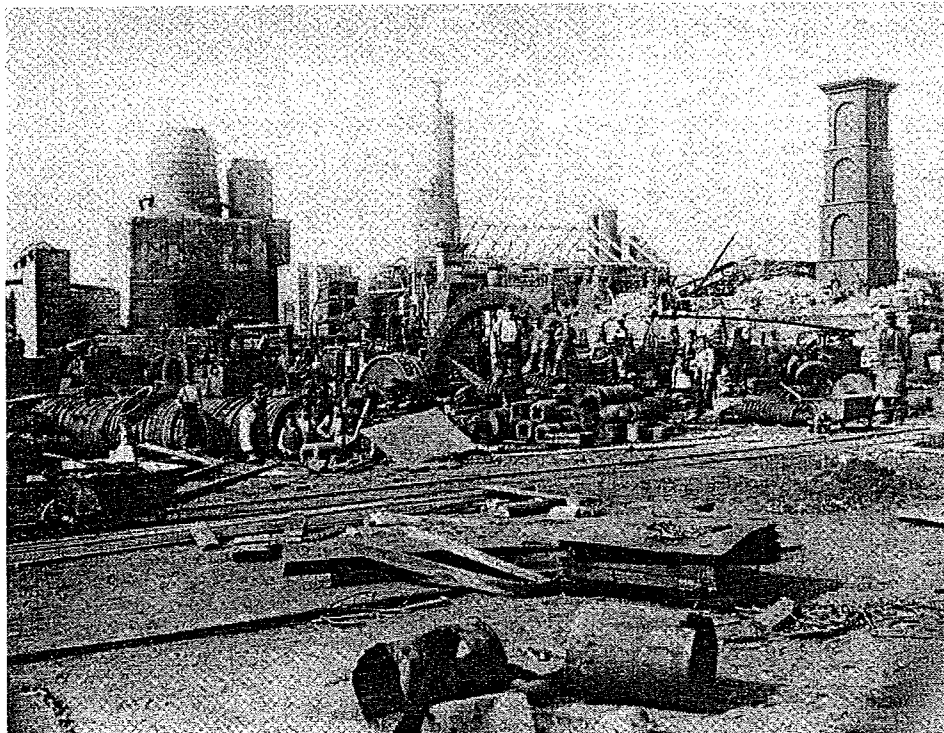
Karta över Degerfors bruk från 1861. Bruksområdet bestod vid den här tiden av det Övre bruket som låg en bit uppströms vid Letälven samt det Nedre bruket som var placerat vid Letälvens utlopp i Hammarviken. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

⁴ Uddeholm Stålrörelsen, Degerfors Teknisk data, 1975, blad D1.4:1.

⁵ Moberg, R. W. sid 61.

Branden år 1883

Den 22 juni 1883 inträffade en stor brand i verket och de flesta av bruksbyggnaderna totalförstördes.⁶ Orsaken till branden lär ha varit att en gnista från ett ånglok antände taket på en brygg- och bagarstuga från vilken elden sedan spreds till övriga byggnader.⁷ Kolhuset, hyttan, smedjan, valsverket och kvarnen brann ned till grunden. Återuppbyggnaden påbörjades dock omedelbart och de anställda vid järnverket fick istället för sina ordinarie arbetsuppgifter hjälpa till med återställandet.

Efter branden år 1883. Ur Bruket i Degerfors under 300 år.

Strömsnäs Jernverks Aktiebolag

På grund av vikande konjunkture gick Degerfors AB under andra delen av 1800-talet med förlust och var år 1886 tvunget att rekonstrueras. Det övertogs av Strömsnäs Jernverks Aktiebolag.⁸ Produktionsapparaten moderniserades och för att bli mer konkurrenskraftiga övergav man lancashiresmidet till förmån för martinstållverkning. År 1888 stod den första martinugnen utav fyra klar. Det speciella med dessa ugnar var att de var regenerativa och eldades växelvis från båda gavlarna, vilket gav en hög värmeutveckling.⁹ Metoden utvecklades redan under 1860-talet av bl a fransmannen Pierre Martin. I Sverige var dock metoden relativt ny när den installerades i Degerfors, men

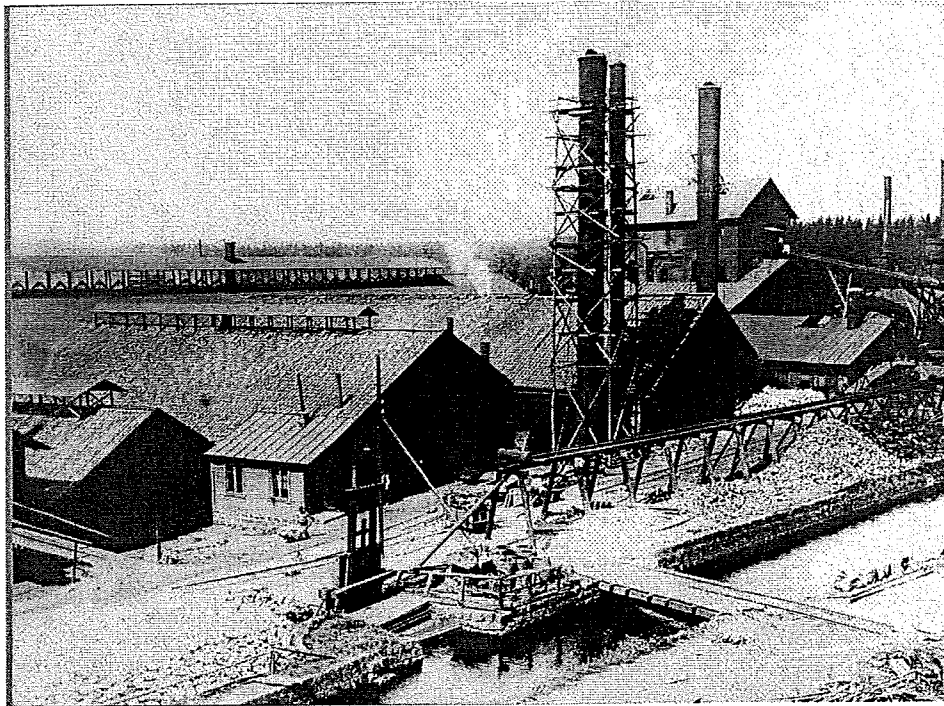
⁶ Ibid.

⁷ Karlskoga Tidning, Degerfors bruken VI, Ny järnväg och ny skola 20/2 1981.

⁸ Moberg, sid 70.

⁹ Björkenstam, N, Den svenska järnhanterings tekniska utveckling, Jernkontorets bergshistoriska utskott, Stockholm 1996.

den skulle visa sig passa ypperligt för de svenska malmförhållandena. För utvalsningen av martingöten till ämnen erfordrades ett särskilt götvalsverk som stod klart år 1890.

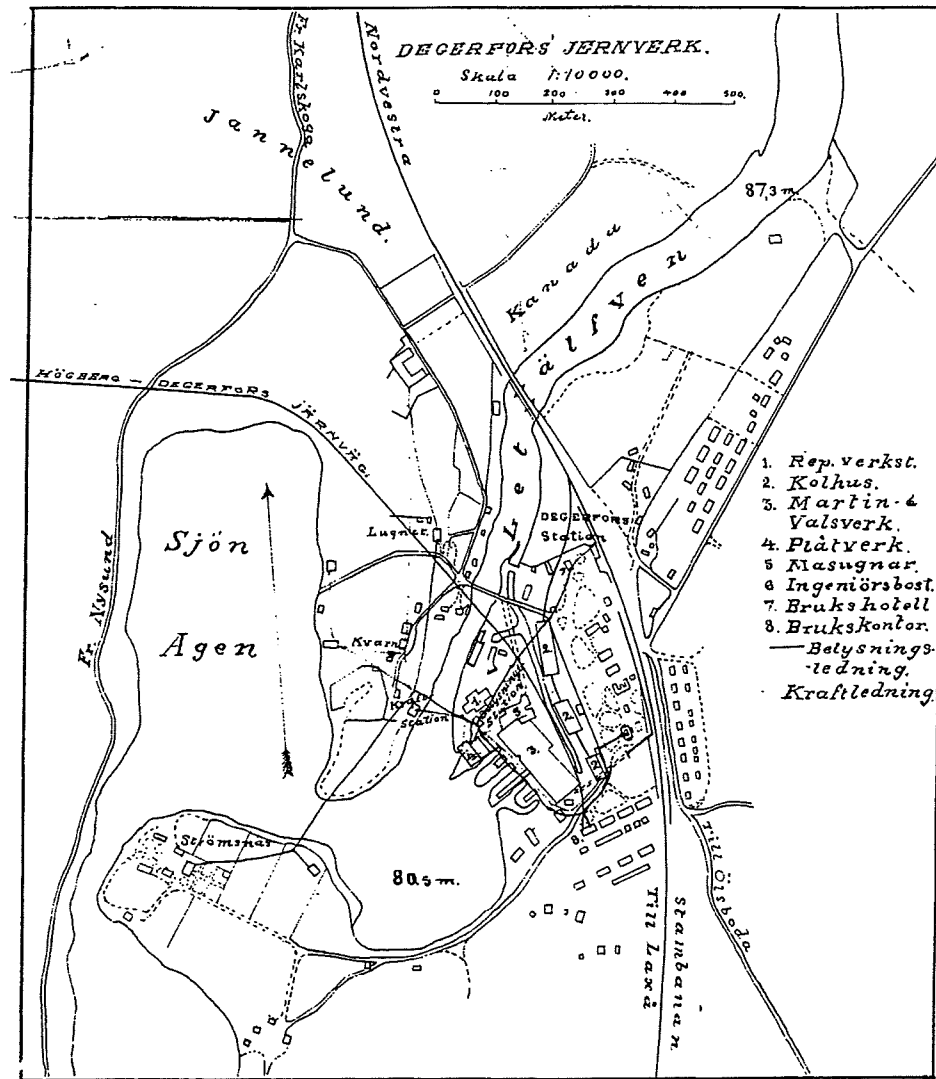
Martinverket med ugnarnas höga skorstenar omkring 1900. Fotografi ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

År 1895 tillträdde Ernst Odelberg (1861-1939) befattningen som disponent vid verket, som vid den här tiden befann sig i ekonomiska svårigheter.¹⁰ Under hans tid skedde en del strukturomvandlingar vid bruket och man anpassade sig till nya tekniker och moderniserade produktionsapparaten.¹¹ Vid mitten av 1890-talet bestod verket av ett 61 200 kvadratmeter stort område som var utrustat med rostugnar, grov- och götvalsverk, 19 vattenturbiner, värmeugn, mekanisk verkstad, 2 masugnar, sömverk med vällugnar, en 5 tons ånghammare, 12 ässjor, 4 martinugnar, 4 vattenhjul, gjuteri med 2 kupolugnar, plåtslageriverkstad samt manufaktur- och klensmedja med vattenhammare.¹² År 1905 uppfördes ett nytt grovplåtverk väster om grov- och götvalsverket.

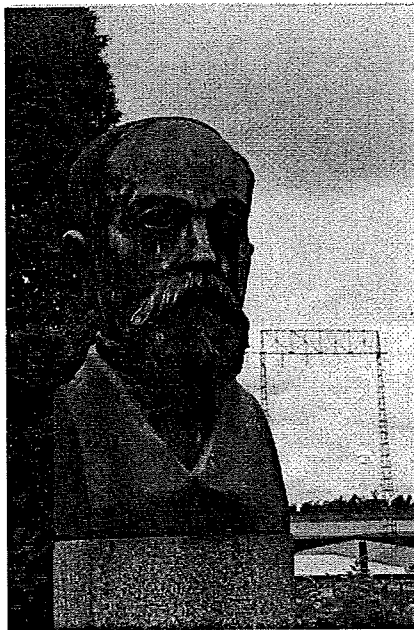
¹⁰ Moberg, R W, sid 77.

¹¹ Svenska Län, Örebro läns förvaltning och bebyggelse, 1949, sid 219-222.

¹² Uddeholm Stålrörelsen, Degerfors, teknisk data, 1975.

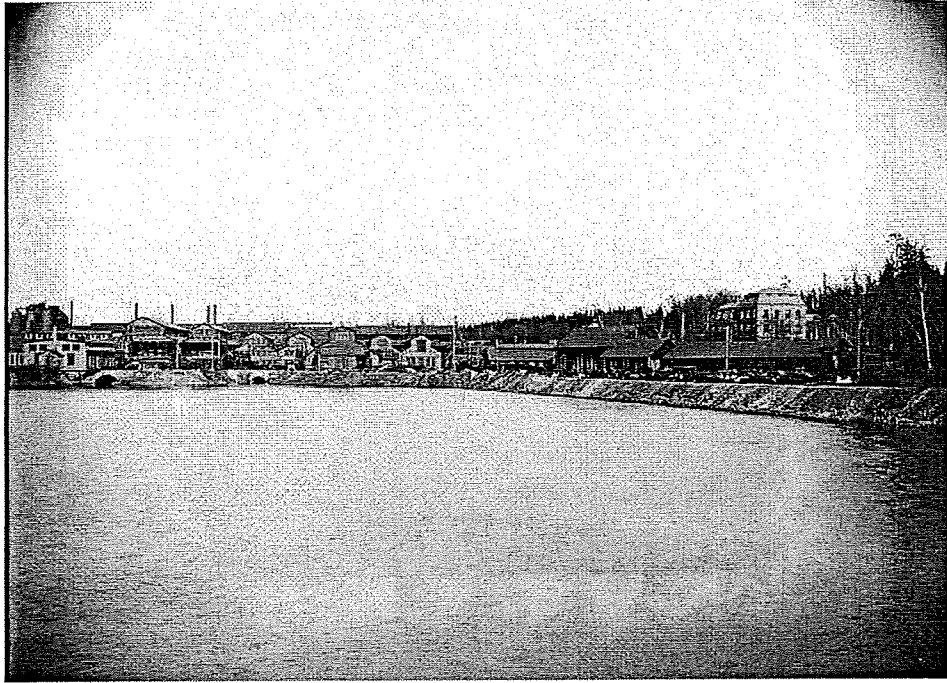

Kartan visar verksamhetsområdet så som det såg ut år 1907. Ur Degerfors järnverks arkiv.

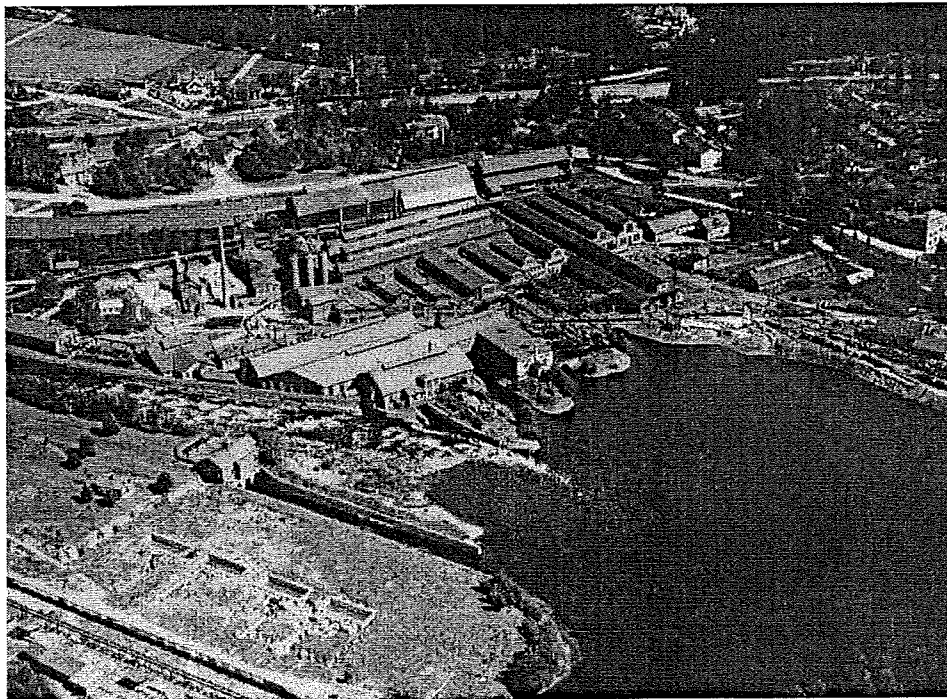

Disponent Ernst Odelbergs byst står numera utanför det gamla brukskontoret. Foto: Anna-Karin Ericson 1999.

En följd av den expanderande järnverksdriften blev ett ökat utrymmesbehov. Kring sekelskiftet började man därför att fylla igen Hammarviken för att få större markarealer att ytterligare expandera på. En damm anlades som kom att stänga av forsen och det förr så viktiga laxfisket gick förlorat. Kanalsystemet som påbörjats redan på 1870-talet fullbordades och två kraftstationer uppfördes.

Järnverket och Hammarviken på 1920-talet innan man börjar att fylla igen viken. Längst till höger skymtar det gamla brukskontoret. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.

Flygfotografi från 1929 som visar hur verksamheten såg ut innan älven och Hammarviken fylldes igen. Ur Degerfors hembygdsförenings arkiv.